

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

PROGRAM
"CELOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA IN OBNOVE VASI"
"CRPOV"

Ljubljana, december 2002

TJAŠA PUŠNIK

IZJAVA

Študentka Tjaša Pušnik izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Z. Fabjančiča in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, 16. 12. 2002

Podpis:

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. EVROPSKA POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA.....	3
2.1. REGIONALNA STRUKTURNA POLITIKA.....	3
2.1.1. NAČELA IN CILJI SKUPNE ORGANIZIRANOSTI.....	3
2.1.2. IZVAJANJE IN FINANCIRANJE.....	4
2.1.3. RAZVOJNO NAČRTOVANJE (SPLOŠNA NAČELA).....	5
2.2. UKREPI RAZVOJA PODEŽELJA SKUPNE KMETIJSKE POLITIKE.....	6
2.2.1. PODROČJA UKREPANJA.....	6
2.2.1.1. <i>Podpora naložbam na kmečkih gospodarstvih</i>	6
2.2.1.2. <i>Posebni ukrepi za mlade kmete</i>	7
2.2.1.3. <i>Zgodnje upokojevanje</i>	7
2.2.1.4. <i>Delovno usposabljanje</i>	8
2.2.1.5. <i>Izravnalna plačila za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo in območja z okoljskimi omejitvami</i>	8
2.2.1.6. <i>Kmetijski okoljski ukrepi</i>	9
2.2.1.7. <i>Podpore predelavi in trženju kmetijskih proizvodov</i>	10
2.2.1.8. <i>Ukrepi v gozdarstvu</i>	10
2.2.1.9. <i>Podpora za strukturno prilagajanje in razvoj podeželja</i>	10
2.3. IZVEDBENI OKVIR.....	11
2.3.1. NAČRTOVANJE IN FINANCIRANJE UKREPOV.....	11
3. PROGRAM CRPOV.....	12
3.1. KAJ POMENI KRATICA CRPOV?.....	12
3.2. FINANČNA OSNOVA.....	13
4. ORGANIZIRANOST PROGRAMA CRPOV.....	18
4.1. PRIPRAVE NA CRPOV.....	18
4.1.1. POTEK.....	18
4.2. FAZA UVAJANJA CRPOV.....	21
4.2.1. RAZVOJNI MOTIV.....	21
4.2.2. RAZVOJNA VIZIJA.....	22
4.2.3. IZVEDBENI ODBOR ZA CRPOV.....	22
4.2.4. USPOSABLJANJE IN IZOBRAŽEVANJE.....	23
4.2.5. NAČIN DELA, USMERITVE IN OMEJITVE.....	23
4.2.5.1. <i>Življenjski prostor</i>	24

4.2.5.2. <i>Naselitveni prostor</i>	24
4.2.5.3. <i>Družbeni prostor</i>	25
4.2.5.4. <i>Kulturni prostor</i>	25
4.2.5.5. <i>Delovni prostor</i>	26
4.3. FAZA IZVAJANJA CRPOV.....	30
5. IZVAJANJE CRPOV V PRAKSI.....	32
5.1. RAZVOJNI PROGRAM.....	32
5.2. PRVA FAZA – PRIPRAVE NA CRPOV.....	33
5.3. DRUGA FAZA – UVAJANJE CRPOV	34
5.3.1. ORGANIZIRANOST PROGRAMA.....	35
5.3.1.1. <i>Finančna osnova</i>	35
5.3.1.2. <i>Izvajanje programa</i>	35
5.3.2. POTEK PROGRAMA	35
5.3.2.1. <i>Naravoslovna učna pot</i>	35
5.3.2.2. <i>Aktiv kmečkih žena</i>	36
5.3.2.3. <i>Predstavitev kmetij</i>	36
5.3.2.4. <i>Žganjekuha</i>	36
5.3.2.5. <i>Izdelava spominkov</i>	36
5.3.2.6. <i>Reja drobnice</i>	37
5.3.2.7. <i>Slasčičarstvo</i>	37
5.3.2.8. <i>Čiščenje vasi</i>	37
5.3.2.9. <i>Ureditev potoka</i>	37
5.3.2.10. <i>Ureditev poti</i>	37
5.4. TRETJA FAZA – IZVEDBA CRPOV.....	38
5.4.1. NARAVOSLOVNA UČNA POT.....	38
5.4.2. AKTIV KMEČKIH ŽENA.....	38
5.4.3. PREDSTAVITEV KMETIJE.....	38
5.4.4. ŽGANJEKUHA.....	39
5.4.5. SPOMINKI.....	39
5.4.6. SLASČIČARSTVO.....	39
5.4.7. REJA DROBNICE.....	39
5.4.8. ČIŠČENJE VASI.....	39
5.4.9. UREJANJE POTI.....	39
5.4.10. UREJANJE POTOKA.....	40
5.5. PODEŽELSKI TURIZEM.....	40
5.5.1. TURISTIČNA PONUDBA VASI.....	41
5.5.2. RAZVOJ DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI.....	41
SKLEP.....	42
LITERATURA.....	44
VIRI.....	44

1. UVOD

Ko razmišljamo o slovenski politiki razvoja podeželja, se nemudoma spomnimo na posebne pripravljalne programe, ki jih izvajamo v sodelovanju z Evropsko unijo (EU v nadaljevanju) (program SAPARD), le malo pozornosti pa namenimo domačim razvojnim programom.

Namen diplomske naloge, ki je pred vami, je predstaviti slovenski program razvoja podeželja – program CRPOV.

Naloga je vsebinsko sestavljena iz treh sklopov. Osrednje mesto zavzemata drugi sklop, v katerem sem predstavila teoretično osnovo programa, in tretji sklop, v katerem sem na primeru projekta »Narin, turistična vas«, skušala prikazati, kako se program v praksi odvija. V prvem sklopu sem podala kratek opis evropske politike razvoja podeželja. Slovenija se pri vodenju politike razvoja podeželja poslužuje zgledov EU, sprejete smernice pa trasirajo razvoj našega podeželja. Z navajanjem prvega dela sem bralcu omogočila, da sam odkrije paralele v evropski in slovenski politiki razvoja podeželja.

Enotni evropski trg je omogočil razcvet številnih gospodarskih panog, pri čemer je bilo kmetijstvo izvzeto. Izrazito kmetijske regije so začele zaostajati v vseh pogledih, postale so stigmatizirane kot problematična območja. Članice EU so postopoma izoblikovale skupno kmetijsko politiko, jo ustrezno finančno podprle in s pomočjo ustreznih instrumentov zasledovale cilj enakomernejšega gospodarskega razvoja regij. Skupna kmetijska politika naj bi z najrazličnejšimi ukrepi blažila negativne učinke tržnega gospodarstva na kmetijski sektor. V drugem poglavju sem podala opis teh ukrepov – skupine podpor, s katerimi se skuša spodbuditi razvoj podeželja. Sem sodi devet skupin: podpora naložbam na kmečkih gospodarstvih, ukrepi, namenjeni mladim kmetom, zgodnje upokojevanje, delovno usposabljanje, posebna plačila za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo in območja z okoljskimi omejitvami, kmetijsko-okoljski ukrepi, podpore namenjene pridelavi in trženju kmetijskih proizvodov, podpore gozdarstvu in podpore za strukturno prilagajanje ter razvoj podeželskih območij. O namenu tovrstnih podpor, upravičencih, pogojih, ki jih mora upravičenec izpolnjevati, postopkih in kriterijih dodelitve podpor ter o višini odobrene podpore sem spregovorila v drugem poglavju. V drugem poglavju je podan tudi opis regionalne strukturne politike, njena načela, cilji, viri financiranja in način izvajanja. Navedla sem tudi, kako poteka načrtovanje razvoja posamezne regije. Razvojni načrt je dokument, ki zajema nekatere predpisane sestavine (opis trenutnega stanja, razvojno strategijo, financiranje, nadzor, ocenjevanje...), ki morajo biti jasno opredeljene.

Tretje in četrto poglavje vsebinsko spadata v drugi sklop, v katerem sem skušala predstaviti teoretične osnove programa CRPOV. V tretjem poglavju sem navedla najosnovnejše podatke o programu. Tukaj so navedeni odgovori na sledeča vprašanja: kaj pomeni okrajšava CRPOV, kdaj se je program začel izvajati, kdo ga izvaja, kako se financira, katere cilje zasleduje ... V četrtem poglavju je prikazana organiziranost programa. Program je sestavljen iz treh faz, ki trajajo po

leto ali dlje. Vsaka faza zasleduje svoje cilje, ima svoja pravila in svoj potek. Faze spremljajo obsežna pisna poročila.

Ukrepi slovenske politike razvoja podeželja, ki se odražajo v programih (tudi v programu CRPOV), skušajo čimbolj zasledovati sledeče cilje:

- dvigniti produktivnost kmetij in vzpodbujati njihovo tržno naravnost;
- izboljšati dohodek kmeta in oblikovati možnosti za samozaposlitev na kmetiji;
- ustrezna infrastrukturna opremljenost podeželja;
- ohranjati poseljenost in kulturni videz krajine;
- dvigniti kvaliteto življenja na podeželju.

Danes na slovenskem podeželju prevladujejo številne razmeroma majhne kmetije z razdrobljeno posestno sestavo. Kmetije so po večini nerentabilne, zato se pojavlja intenzivno zaposlovanje prebivalcev podeželja v drugih panogah in posledično postaja značilen pojav »polkmetov«. Zato je nujno potrebno kmetijska gospodarstva usmeriti v pridobivanje dohodka iz drugih dejavnosti (dopolnilne dejavnosti), povezanih s kmetijstvom. Spodbude pri neposredni prodaji izdelkov domače obrti ter uvajanje turizma in s turizmom povezanih dejavnosti na kmetijah, so posebne možnosti za zagotavljanje dodatnega dohodka. Le na ta način je možno izkoristiti vse značilnosti kraja in jih vključiti v ponudbo izdelkov in storitev na podeželju (Ukrep 3, 2001, str. 3).

Razvoj podeželja je treba podpreti z ustrezno infrastrukturo. Danes je popularno načelo »enaki začetni pogoji in možnosti za vsakega prebivalca, ne glede na to, kje kdo stanuje« (to načelo pogosto zasledimo v različnih predvolilnih kampanjah). Z izboljšanjem infrastrukture (ceste do vasi in v vasi ter ureditev raznih tematskih poti, kot so učne, jahalne, kolesarske, pohodniške in gozdne poti ter oskrba vasi in posameznih kmetij z vodo) bodo ustvarjene boljše razmere za (Ukrep 4, 2001, str. 3):

- razvoj kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti na kmetiji;
- dvig življenjskega standarda na podeželju;
- ohranjanje in izboljšanje poseljenosti.

Z razvojnimi programi (SAPARD, CRPOV) skušamo razmere na podeželju izboljšati in jih približati tistim, ki veljajo v EU. To je brez dvoma dolgotrajen proces. Program CRPOV se je pričel v letu 1991. Do danes še ni bistvenega napredka, ki bi rezultiral v splošnem izboljšanju stanja domačega podeželja, so pa položeni zdravi temelji celostnega razvoja podeželja. Slovenija bo tudi po vstopu v EU z reformami podeželja nadaljevala, za kar si obeta finančno pomoč EU.

V uvodu bi rada opozorila, da program še nima izoblikovanih kriterijev za vrednotenje uspešnosti programa kot celote. Obstajajo sicer merila za ocenjevanje uspešnosti izvedbe posamezne faze programa, skupen končni cilj programa pa je težko merljiv. Nedvomno bi bilo zanimivo navesti kazalce, kot so število novoustvarjenih delovnih mest na kmetijah, število novoregistriranih kmečkih obrti, stopnja rasti dohodka kmetij, število na novo vpeljanih prireditev, stopnja rasti investicij usmerjenih v infrastrukturo, število rojstev in drugi kriteriji, s katerimi bi lahko opisali razvoj območja CRPOV in kvantificirali uspešnost programa CRPOV. Vendar so ti podatki bolj ali manj dostopni le regionalno (na nivoju občin), zbirnih podatkov na

državnem nivoju, pa po besedah gospoda B. Pungartnika (Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano) še ni.

V petem poglavju sem opisala izvajanje programa v praksi. Posvetila sem se vsem trem fazam programa in na podlagi zgoraj navedenih kriterijev skušala podati oceno učinkovitosti programa.

2. EVROPSKA POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA

EU pri svojem delovanju poudarja načelo socialno tržnega gospodarstva. Razumemo ga lahko kot poskus združitve temeljnih svoboščin skupnega trga in uveljavljanja vzajemne solidarnosti med državami članicami in njenimi prebivalci. Enotni trg omogoča gospodarski razvoj, povečuje pa razlike med socialnimi sloji, gospodarskimi sektorji in regijami. Splošni cilj solidarnosti in vzajemne pomoči je opredeljen v Pogodbi o Evropski skupnosti (PES) v 158. členu v obliki načela »gospodarske in socialne kohezije«. Na podlagi tega načela naj bi si države prizadevale za spodbujanje skladnega gospodarskega in družbenega razvoja. Besedilo PES opredeljuje tudi ozemeljski okvir teh skupnih prizadevanj: »/.../zmanjševanje razlik v stopnji razvoja med regijami s poudarkom na pomoči najmanj razvitim območjem, vključno s podeželskim/.../«. Prizadevanja za zmanjševanje razlik v gospodarskem razvoju in življenjski ravni prebivalstva se kažejo s skupnim delovanjem na področju strukturne politike. Financiranje strukturne politike je opredeljeno z uredbami Evropskega parlamenta in Evropskega sveta, kamor spada tudi uredba Evropskega sveta 1258/99 o Evropskem kmetijskem jamstvenem in usmerjevalnem skladu (EKJUS v nadaljevanju).

Tako kot za druga področja skupnih razvojnih prizadevanj Skupnosti, tudi za razvoj podeželja velja, da njegov glavni okvir predstavlja strukturna politika. Izvaja se samostojno, preko ukrepov kmetijske strukturne politike, financirane iz Evropskega kmetijskega jamstvenega in usmerjevalnega sklada, ali pa je integrirana v sistem regionalne strukturne politike, financirane iz različnih skladov Skupnosti. Manjši del sredstev strukturnih skladov Evropska komisija namenja tudi izvajanju spodbud Skupnosti (Community Initiatives). Mednje spadajo tudi inovativni programi razvoja podeželja (spodbuda Skupnosti Leader+). Navkljub splošni uporabi pojma razvoj podeželja, so pojmovanja o obsegu vanj zajetih področij izjemno različna (Erjavec, Volk, 2001, str. 203).

2. 1. REGIONALNA STRUKTURNA POLITIKA

2. 1. 1. NAČELA IN CILJI SKUPNE ORGANIZIRANOSTI

Regionalno strukturno politiko Skupnosti lahko označimo kot solidarnostni mehanizem, ki skuša vsem regijam in slojem prebivalcev omogočiti dostop do prednosti enotnega trga ter gospodarske in denarne unije.

Skupno delovanje držav EU na področju regionalne strukturne politike opredeljujejo naslednja načela: koncentracija sredstev⁽¹⁾, dopolnilnost⁽²⁾, načrtovanje, partnerstvo⁽³⁾ in subsidiarnost⁽⁴⁾.

2. 1. 2. IZVAJANJE IN FINANCIRANJE

Izvajanje regionalne strukturne politike temelji na financiranju večletnih razvojnih programov, ki jih predložijo države članice. Skupnost te programe sofinancira s pomočjo sredstev iz strukturnih skladov. Na podlagi različnih kriterijev (obseg prebivalstva v regijah v razvojnem zaostajanju, stopnja razvitosti regije, obseg neugodnih strukturnih danosti, zlasti nezaposlenosti) Komisija naredi indikativni razrez financiranja strukturnih skladov po posameznih državah članicah.

Poleg strukturnih skladov obstajata še dva skupna vira financiranja razvojnih programov – Kohezijski sklad in Evropska investicijska banka. Financiranje iz Kohezijskega sklada in Evropske investicijske banke poteka na ravni posameznih projektov.

Razrez proračuna EU za obdobje 2000–2006 nam pokaže, da izdatki za skupno kmetijsko politiko in izdatki, namenjeni Kohezijskemu skladu ter strukturnim skladom, krepko presegajo polovico proračunskih izdatkov EU.

Slika 1: Proračun EU za obdobje 2000–2006

Vir: Aljančič, Horvat, 2001, str. 2.

-
- (1) Načelo koncentracije sredstev – prevladujoči del sredstev strukturnih skladov je namenjen sofinanciranju razvoja območji, ki po enotnih merilih Skupnosti spadajo med manj razvita;
  - (2) Načelo dopolnilnosti sredstev – sredstva strukturnih skladov ne nadomeščajo nacionalnih sredstev namenjenih razvoju, ampak jih dopolnjujejo;
  - (3) Načelo partnerstva – skušamo zagotoviti partnerski odnos med socialnim, regionalnim in lokalnim vidikom ter civilno družbo;

(4) Načelo subsidiarnosti – odločanje o vsebinah in obsegu regionalnih razvojnih programov poteka na najnižji izvedbeni ravni, navadno v okviru razvojnih partnerstev.

2. 1. 3. RAZVOJNO NAČRTOVANJE (SPLOŠNA NAČELA)

V načrtih so opredeljene nacionalne in regionalne razvojne prednosti za vse programsko obdobje. Vsebinski okvir načrtov je predpisan in mora obsegati:

- (po možnosti kvantificiran) opis trenutnega stanja (razvojne razlike med območji in panogami, zaposlitvena struktura, usposobljenost človeških virov, opis obstoječih razvojnih vzpodbud z razpoložljivimi finančnimi viri);
- utemeljitev in opis razvojne strategije in prikaz njene usklajenosti z nacionalnimi razvojnimi strategijami, razvojna strategija je opisana v hierarhičnem redu (splošni cilji, specifični cilji, ukrepi);
- indikativni finančni načrt s posebej označenim predvidenim prispevkom strukturnih skladov;
- opis izvajanja usklajevanja med socialno–ekonomskimi partnerji, nadzora in ocenjevanja izvajanja programov.

Pravni red Skupnosti določa dve obliki razvojnih načrtov: okvirni programi podpor (Community Support Framework, CSF) s pripadajočimi operativnimi programi (OP) ter enotni programski dokument (Single Programming Document, SPD).

Okvirni programi podpor je strateški razvojni dokument. V njem so predstavljeni razvojni cilji in opredeljena prednostna področja izvajanja razvojnih podpor. Opisana so tudi vsebinska področja posameznih operativnih programov in okvirni finančni načrt izvajanja. Predstavljeni so izvedbeni predpisi CSF, npr. imenovanje upravnega telesa za izvajanje CSF in predpisi za sestavo nadzornih odborov ter informacije o predpisih, potrebnih za pripravo, nadzor in ocenjevanje. Na podlagi okvirnega programa podpor so izdelani podrobnejši izvedbeni dokumenti, operativni programi. Operativni programi morajo biti usklajeni s prednostnimi nalogami okvirnega programa podpor. V njih so opredeljeni ukrepi, vključno s kvantificiranimi cilji, (ex – ante) oceno pričakovanih učinkov ter predvidenimi postopki nadzora in ocenjevanja ter opis ustreznih predpisov za izvajanje operativnih programov.

Enotni programski dokument združuje elemente okvirnega programa podpor in operativnih programov. V splošnem delu mora vsebovati opis razvojnih ciljev, strategije in prednostnih področij za izvajanje razvojnih spodbud, indikativni finančni načrt in oceno pričakovanih učinkov. V izvedbenem delu so v tehničnih listih opisani ukrepi, vključno s predvidenimi postopki nadzora in ocenjevanja.

Razvojni načrti so pripravljani s sodelovanjem med upravnimi organi na nacionalni, regionalni in lokalni ravni ter drugimi socialnimi partnerji. Država članica jih predloži Komisiji, katere organi ocenjujejo njeno ustreznost in konsistentnost. Vsebina načrtov in obseg sofinanciranja sta predmet pogajanja med Komisijo in državo članico. Dokončno usklajene in sprejete vsebine razvojnih dokumentov so objavljene v uradnem listu Skupnosti (Erjavec, Volk, 2001, str. 208).

2. 2. UKREPI RAZVOJA PODEŽELJA SKUPNE KMETIJSKE POLITIKE

Cilji skupne kmetijske politike na področju razvoja podeželja so krepitev kmetijstva in gozdarstva, izboljševanje konkurenčnosti podeželskih območij ter ohranjanje naravnih virov in kulturnega izročila podeželja. Skupno delovanje držav EU na področju javnih spodbud za razvoj podeželja temelji na načelih, navedenih spodaj.

◆ Večnamenskost kmetijstva

Gospodarski in širši družbeni pomen kmetijstva ni omejen zgolj na oskrbo s hrano. Priznavajo mu veliko vlogo v upravljanju naravnih virov in podeželskega prostora.

◆ Celovit pristop

Za gospodarski razvoj podeželja je ključnega pomena širjenje gospodarskih dejavnosti na podeželju. V okviru kmetijske politike so spodbude namenjene razvoju gospodarskih dejavnosti, ki pomenijo dopolnilne ali alternativne vire zaposlitve in dohodka na podeželju.

◆ Prilagodljivost ukrepov razvoja podeželja

Upoštevanje načel subsidiarnosti, spodbujanje decentraliziranega odločanja o vsebinah in obsegu razvojnih dejavnosti in participativnega odnosa na regionalni in lokalni ravni.

◆ Preglednost načrtovanja in upravljanja programov za razvoj podeželja

V ta namen je prišlo tudi do združitve skupne zakonodaje s področja ukrepov za razvoj podeželja iz EKJUS v enoten zakonski okvir. Pravni temelj za ukrepe razvoja podeželja v okviru skupne kmetijske politike predstavlja uredba o spodbudah za razvoj podeželja iz EKJUS (uredba Sveta 1257/99). Ta opredeljuje obseg ukrepov, vrste ukrepov ter načela njihovega načrtovanja in izvajanja. Izvedbene postopke opredeljuje poseben predpis (uredba Komisije 1750/99).

Ukrepi skupne kmetijske politike za podporo razvoju podeželja so združeni v devet vsebinsko zaokroženih skupin, opisanih v nadaljevanju (Erjavec, Volk, 2001, str. 211).

2. 2. 1. PODROČJA UKREPANJA

2. 2. 1. 1. Podpora naložbam na kmečkih gospodarstvih

Države članice lahko spodbujajo naložbe v kmetijska gospodarstva, ki so usmerjene v tehnološko posodobitev gospodarstev, izboljšanje dohodkov ter življenjskih in delovnih razmer kmetijske delovne sile. Do podpor te vrste so upravičene naložbe, ki sledijo naslednjim ciljem: znižanje proizvodnih stroškov, izboljšanje kakovosti proizvodnje, trajnostno gospodarjenje z

naravnimi viri, ustrežanje proizvodno-higienskim zahtevam, zahtevam zaščite živali ter diverzifikacija gospodarskih dejavnosti na kmetiji.

Za pridobitev naložbenih podpor morajo upravičenci izpolniti nekatere splošne pogoje. Iz investicijskega načrta mora biti razvidna ekonomska upravičenost naložbe. S tehnološkega vidika mora naložba upoštevati vsaj minimalne okoljske, higienske in etološke zahteve pravnega reda Skupnosti. Nosilec naložbe (navadno gospodar na kmetiji) mora biti ustrezno poklicno usposobljen. Restriktivnost teh pogojev je omiljena z možnostjo, da so v okviru razpisnih gradiv opredeljeni roki, do katerih morajo biti zgoraj omenjeni razpisni pogoji izpolnjeni.

Naložbe, katerih cilj je povečevanje fizičnega obsega proizvodnje, ne morejo biti deležne naložbenih podpor brez ustreznih zagotovil o zadostnem obsegu povpraševanja, pri čemer morajo biti upoštevane tudi vse omejitve, ki izhajajo iz posameznih skupin tržnih ureditev.

Države članice se samostojno odločajo o obsegu podpor v okvirih, opredeljenih v krovni uredbi (uredba Sveta 1257/99). Najvišja možna stopnja podpor je 40% skupne vrednosti naložbe. V primeru, da so upravičenci do podpor mladi kmetje, je najvišja stopnja podpor 45%. Do višjih deležev naložbenih podpor so mladi kmetje upravičeni v prvih petih letih po prevzemu gospodarstva. Podpora naložbam v kmetijska gospodarstva, ki presega deleže, predpisane v tej uredbi, ni dovoljena. Ta prepoved se ne nanaša na ukrepe v okviru državne pomoči (Erjavec, Volk, 2001, str. 212).

2. 2. 1. 2. Posebni ukrepi za mlade kmete

Spodbude za generacijski prenos upravljanja na kmetijskih gospodarstvih potekajo skozi ukrep podpor mladim kmetom. Prevzemnik kmetije mora biti mlajši od 40 let in mora prvič prevzemati kmetijo. V obdobju največ treh let po prevzemu mora izkazovati ustrezno poklicno usposobljenost. Kmetija mora v obdobju največ treh let po prevzemu izkazovati pozitivne gospodarske rezultate ob hkratnem zadovoljevanju minimalnih okoljskih, higienskih in etoloških standardov. Prevzemnik kmetijo prevzame kot vodja gospodarstva; v posebnih pogojih tudi, če mladi gospodar ni edini vodja gospodarstva.

Posebne podpore mladim kmetom lahko zajemajo enkratne premije ob prevzemu v največjem obsegu 25.000 EUR ali ugodna posojila z znižano obrestno mero ob prevzemu gospodarstva. Vrednost subvencioniranih obrestnih mer ne sme presegati vrednosti premije (Erjavec, Volk, 2001, str. 214).

2. 2. 1. 3. Zgodnje upokojevanje

Ukrep zgodnjega upokojevanja je zasnovan z namenom povečanja mobilnosti proizvodnih virov v kmetijstvu in dodatnega spodbujanja generacijskega prenosa upravljanja na kmetijah, prav tako je pomembno tudi socialno zagotavljanje dohodka starejšim kmetom, ki se odločijo prenehati kmetovati.

Prenosnik kmetije naj bi ob vstopu v program zgodnjega upokojevanja dokončno prenehal s tržnim kmetovanjem. Netržna pridelava in raba kmetijskih zgradb sta dovoljeni, vendar nista upravičeni do podpor v okviru mehanizmov skupne kmetijske politike. Upravičenost do sredstev v okviru tega ukrepa je povezana s starostjo kandidata (najmanj petinpetdeset let) in delovnim statusom (nepretrgano ukvarjanje s kmetovanjem zadnjih deset let). Upravičen je do prejemanja letnih vsot do 15.000 EUR za obdobje največ petnajstih let, vendar skupna vrednost plačil ne sme presegati 150.000 EUR (Erjavec, Volk, 2001, str. 215).

Podpor za zgodnje upokojevanje so lahko deležni tudi delavci na kmetijah. Njihova upravičenost do sredstev iz naslova zgodnjega upokojevanja je prav tako pogojena s starostjo (najmanj petinpetdeset let) in delovnim statusom (kandidat je zadnjih pet let vsaj polovico delovnega časa delal kot delavec ali pomočnik na kmetiji). Kandidat mora biti vključen v sistem socialnega zavarovanja. Po vstopu v program zgodnjega upokojevanja mora popolnoma prenehati s kmetijsko dejavnostjo. Predčasno upokojeni kmetijski delavci so upravičeni do prejemanja letnih vsot 3.500 EUR za obdobje največ desetih let, skupna vrednost plačil pa ne sme presegati 30.000 EUR (Erjavec, Volk, 2001, str. 215).

2. 2. 1. 4. Delovno usposabljanje

Podpore delovnega usposabljanja naj bi prispevale k izboljšanju strokovne usposobljenosti v kmetijstvu ali k usposabljanju za morebitno preusmeritev proizvodnje. Ciljna skupina projektov so kmetje in druge osebe, vključene v kmetijske (preusmeritev proizvodnje, uporaba proizvodnih tehnologij, ki so združljive z ohranjanjem kulturne krajine in naravnih virov, doseganje higienskih in etoloških standardov, večanje ekonomske uspešnosti gospodarjenja) in gozdarske (tako gospodarjenje z gozdom, ki bo izboljševalo ekonomske, socialne, ekološke funkcije gozdov) reforme (Erjavec, Volk, 2001, str. 215).

2. 2. 1. 5. Izravnalna plačila za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo in območja z okoljskimi omejitvami

Nekatera podeželska območja imajo zaradi naravnih razmer višje stroške pridelave in nižjo proizvodno sposobnost. Pravni red Skupnosti omogoča, da jih je mogoče opredeliti kot območja s težjimi razmerami za kmetijstvo. Kmetijska gospodarstva na teh območjih so upravičena do prejemanja izravnalnih plačil (po hektarju zemlje), če njihov način proizvodnje ustreza pravilom dobre kmetijske prakse in če sprejmejo obvezo po nadaljevanju kmetijske dejavnosti vsaj pet let po prvem izplačilu. Z izravnalnimi plačili skušajo vplivati na zagotavljanje obdelanosti in na ohranjanje kulturne krajine ter ohranjanje trajnostne rabe kmetijskih zemljišč v območjih s težjimi razmerami za kmetijstvo in v območjih z okoljskimi omejitvami.

Če je ugotovljeno, da upravičenec ne gospodari v skladu z okoljevarstvenimi zahtevami, predpisanimi v smernicah 96/22, 96/223, mu preneha upravičenost do izravnalnih plačil za tekoče leto, lahko pa ga doletijo tudi druge sankcije.

Okvirne višine izravnalnih plačil so podane v krovni uredbi in znašajo od 25 do 200 EUR na hektar kmetijskih zemljišč (Erjavec, Volk, 2001, str. 216). Znotraj tega okvira se v višini izravnalnih plačil države članice odločajo samostojno, na podlagi objektivnih kriterijev glede stroškov pridelave v območjih, razdeljenih po različnih težavnostnih tipih. Območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo obsegajo:

- Gorska območja, kamor se uvrščajo območja, ki ustrezajo mejnim kriterijem za nadmorsko višino, nagib zemljišč, kombinacijo nadmorske višine in nagiba območja severno od 62. vzporednika.
- Kot druga območja s težjimi razmerami za kmetijstvo so opredeljena območja, ki jim grozi opustitev kmetijske rabe zemljišč. Mednje so vključena območja, ki so homogena z vidika naravnih pridelovalnih razmer in za katera veljajo naslednje značilnosti: slabša produktivnost (slabša kakovost tal), zaostajanje dohodkov iz kmetijstva za povprečjem in majhna gostota prebivalstva oziroma trend zmanjševanja prebivalstva.
- Kot območja z okoljskimi omejitvami so opredeljena območja, kjer je nadaljevanje kmetijske rabe zemljišč povezano z ohranitvijo naravnih virov, okolja, turističnega potenciala območja ali obalnih pasov. Celoten obseg teh območij ne sme presežati 10 % površine države članice.

2. 2. 1. 6. Kmetijski okoljski ukrepi

S kmetijskimi okoljskimi ukrepi se skuša ovrednotiti vlogo kmetijstva pri gospodarjenju z okoljskimi viri. Opredeljene so različne podpore za spodbujanje proizvodnih metod v kmetijstvu, ki prispevajo k zaščiti naravnih virov in ohranjanju kulturne krajine, tal in genetske raznovrstnosti. Ukrepi naj bi spodbujali tudi ekstenzifikacijo pridelave in vzpostavljanje ekstenzivnih pašnih sistemov v živinoreji, ohranitev okoljsko občutljivih kmetijskih območij, ohranjanje krajinskih in zgodovinskih značilnosti kmetijskih površin in k okoljskemu načrtovanju v kmetijski praksi. Pomen spodbujanja okolju prijaznejših oblik kmetijske proizvodnje se kaže tudi v tem, da so kmetijski okoljski ukrepi edini, katerih izvajanje je obvezno za vse države članice. Kmetje se vanje vključujejo prostovoljno.

Kmetijski okoljski ukrepi so izraženi v različnih oblikah neposrednih plačil. Do neposrednih plačil so upravičeni kmetje, ki se s pogodbo obvežejo, da bodo vsaj pet let gospodarili na način, ki presega pravila dobre kmetijske prakse.

Višina plačil je določena na podlagi objektivnih kriterijev za vsak okoljski ukrep posebej. Pri izračunu so upoštevani: nižji dohodki zaradi nižjega obsega proizvodnje, dodatni stroški zaradi načina gospodarjenja, dodatne spodbude za preusmeritev v okolju prijaznejše oblike kmetovanja ter stroški del, potrebnih za izpolnjevanje standardov okolju prijaznejše pridelave. Najvišji dovoljeni znesek podpor je 600 EUR na hektar za enoletne poljščine, 900 EUR na hektar za specializirane večletne nasade in 450 EUR na hektar za ostale vrste kmetijske rabe tal (Erjavec, Volk, 2001, str. 217). Podpore se izplačuje letno.

V okviru kmetijskih okoljskih ukrepov najdemo tudi podpore za rejo avtohtonih pasem domačih živali, ki jim grozi izumrtje, podpore za ohranjanje rastlinskih genetskih virov, prilagojenih lokalnim in regionalnim razmeram, ki so izpostavljeni genetski eroziji.

Če so različni tipi kmetijskih okoljskih ukrepov združljivi, se upravičenec lahko odloči za prevzem obveznosti v okviru več ukrepov naenkrat.

2. 2. 1. 7. Podpore predelavi in trženju kmetijskih proizvodov

Podpore za živilskopredelovalno industrijo so usmerjene v izboljšanje in nadzor kakovosti ter zdravstvenih razmer, načrtovanje obsega in vrste proizvodnje v skladu s tržnimi možnostmi in gibanji, v izboljšanje in racionalizacijo postopkov predelave in trženja, v učinkovitejšo rabo ali odstranitev stranskih proizvodov in odpadkov, v uporabo novih tehnologij ter v zaščito okolja.

Za pridobitev sredstev naložbenih podpor v živilskopredelovalni industriji je potrebno izpolnjevati nekatere splošne pogoje. Pripravljen mora biti poslovni načrt, iz katerega mora biti razvidna ekonomska upravičenost naložbe. Naložba mora upoštevati vsaj minimalne okoljske, higienske in etološke zahteve. V primeru, ko se naložba kaže tudi v povečanju fizičnega obsega proizvodnje, mora biti izkazan obstoj zadostnega povpraševanja (Erjavec, Volk, 2001, str. 218).

2. 2. 1. 8. Ukrepi v gozdarstvu

Ukrepi v gozdarstvu so usmerjeni k ohranitvi in razvoju gospodarskih, ekoloških in socialnih funkcij gozda. Cilji strukturnih ukrepov v gozdarstvu so povezani z zagotavljanjem zaščite in trajnostnega gospodarjenja z gozdnimi viri ter širitvijo gozdnih površin.

Med ukrepi po pomenu in obsegu sredstev izstopajo predvsem podpore pogozdovanju kmetijskih zemljišč. Podpore zajemajo stroške sajenja, vzdrževanja mladega gozdnega drevja (do pet let) in nadomestitev dohodkovnih izgub zaradi prenehanja kmetijske pridelave (do dvajset let) v višini 725 EUR na hektar (kmetje in njihova združenja), oziroma 185 EUR na hektar (druge zasebne pravne osebe) (Erjavec, Volk, 2001, str. 219). Pomemben ukrep so tudi plačila upravičencem, lastnikom gozdov, za vzdrževanje in izboljševanje ekološke stabilnosti gozdov in to v primeru, ko je zagotavljanje zaščitnih in varovalnih funkcij gozda v posebnem javnem interesu in ko stroški vzdrževanja ter izboljševanja presegajo potencialni dohodek iz gozdarstva. Med te ukrepe spada tudi ohranjanje protipožarnih površin s kmetijsko mehanizacijo v znesku od 40 do 120 EUR na hektar.

2. 2. 1. 9. Podpora za strukturno prilagajanje in razvoj podeželja

Med podpore za strukturno prilagajanje spadajo ukrepi za izboljševanje proizvodne sposobnosti zemljišč, podpore trženju kakovostnih kmetijskih proizvodov, diverzifikacija kmetijskih in z njimi povezanih dejavnosti za zagotovitev dopolnilnih virov zaslužka, zaščita okolja v povezavi s kmetijstvom, gozdarstvom in ohranjanjem kulturne krajine ter obnova proizvodnih potencialov

kmetijstva, prizadetih zaradi naravnih nesreč. Poleg teh so do podpor upravičeni tudi programi, ki vsebinsko lahko že presegajo ožji pojem kmetijstva, na primer zagotavljanje osnovnih storitev na podeželju, obnova vasi, zaščita in ohranjanje podeželskega izročila ter razvoj in izboljševanje infrastrukture, povezane z razvojem kmetijstva (Erjavec, Volk, 2001, str. 219, 220).

2. 3. IZVEDBENI OKVIRI

2. 3. 1. NAČRTOVANJE IN FINANCIRANJE UKREPOV

Države članice so odgovorne za združljivost in konsistentnost ukrepov razvoja podeželja, ki morata biti na zadovoljivi ravni izkazani v razvojnih dokumentih. Ukrepi razvoja podeželja so opredeljeni v enem ali več posebnih sektorskih načrtih razvoja podeželja na regionalni, oziroma državni ravni. Ukrepi razvoja podeželja se financirajo iz obeh delov, to je jamstvenega in usmerjevalnega dela EKJUS. Iz jamstvenega dela se na vsem ozemlju Skupnosti sofinancirajo t. i. »spremljevalni ukrepi« skupne kmetijske politike: zgodnje upokojevanje, izravnalna plačila za gospodarjenje v območjih s težjimi razmerami za kmetijstvo, kmetijski okoljski ukrepi in spodbude za pogozdovanje kmetijskih zemljišč. Ti ukrepi niso predmet državnega razvojnega načrtovanja. Okvir izvajanja vseh ukrepov je opredeljen v samostojnem dokumentu imenovanem Načrt razvoja podeželja (Erjavec, Volk, 2001, str. 220).

Skupno kmetijsko politiko EU lahko brez dvoma uvrstimo med pomembnejše skupne evropske politike. Sredstva za delovanje skupne kmetijske politike zagotavlja Evropski kmetijski usmerjevalni in jamstveni sklad, ki je največji porabnik proračunskih sredstev EU.

Politiki EU se zavedajo, da so pogosto prav razlike v gospodarski razvitosti vir konfliktov in nemirov znotraj države (spomnimo se organiziranih protestov kmetov po večjih evropskih mestih). Podeželje predstavlja ogroženo območje, saj brez ustrezno vodene kmetijske politike zaostaja v razvoju. Skupna kmetijska politika se poslužuje ukrepov kot so:

- podpora naložbam v kmečka gospodarstva;
- ukrepi namenjeni mladim kmetom;
- zgodnje upokojevanje;
- delovno usposabljanje;
- izravnalna plačila za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo in območja z okoljskimi omejitvami (kmetijsko-okoljski ukrepi);
- ukrepi za izboljšanje pridelave in trženja kmetijskih proizvodov;
- ukrepi v gozdarstvu;
- podpora za strukturno prilagajanje in razvoj podeželskih območij.

Skupna kmetijska politika posebno pozornost namenja razvoju podeželskih območij. Velik vpliv ima pri strukturnih ukrepih za posodobitev in razvoj kmetijstva, živilskopredelovalne industrije

in vse večjo vlogo v regionalni politiki. Temeljni cilji kmetijske politike so zagotavljati redno oskrbo z živili po primernih cenah, ohranjati ravnovesje med mestom in podeželjem, zagotavljati primerno življenjsko raven za kmetijske pridelovalce, povečati storilnost v kmetijski pridelavi, utrditi kmetijske trge in varovati okolje.

To pa so tudi cilji, ki jih zasleduje slovenska politika razvoja podeželja. Slovenski programi razvoja podeželja se v vseh vidikih (področja ukrepanja, kriteriji dodeljevanja pomoči, način kontrole ...) zgledujejo po razvojnih programih EU, kar velja tudi za program CRPOV.

3. PROGRAM CRPOV

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP v nadaljevanju) je v letu 1991 pristopilo k izvajanju programa celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV). Tako so bili s strani države načrtani prvi koraki na poti celostnega reševanja kmetijske in podeželske problematike, kjer se enakovredno poudarjajo agrarno–proizvodni cilji in zaščita slovenskega podeželja in vasi, njen nadaljnji skladni razvoj, ohranjanje in vzdrževanje kulturne krajine, varovanje kmetijskih površin in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja.

Slovenija se nahaja v obdobju prilagajanja EU in izkazalo se je, da smo z aktivnostmi celostnega razvoja podeželja na pravi poti. V okviru predloga reforme kmetijske politike, ki jo je potrdila vlada je razvoj podeželja zajet v četrtem stebru. V reformi razvoj podeželja določa tri glavne oblike dejavnosti: lokalne programe razvoja podeželja (program CRPOV), regionalne programe razvoja podeželja in soudeležbo v širših regionalnih programih. Pri tem je posebej pomembno, da se pri vseh treh oblikah vzpostavi usklajeno sodelovanje pristojnih ministrstev in da programi v največji možni meri potekajo od spodaj navzgor (Pelc et al., 1999, str. 5).

3. 1. KAJ POMENI KRATICA CRPOV?

S predstavitvijo kratice želim na grobo orisati bistvo programa CRPOV.

CRPOV je okrajšava za: **C**elostni **R**azvoj **P**odeželja in **O**bnovo **V**asi.

Po svojem pomenu ima nedvomno najpomembnejšo vlogo v navedeni besedni zvezi **razvoj**. To je beseda, ki je tesno povezana s spreminjanjem, in sicer s spreminjanjem tako v količinskem kot v kakovostnem smislu. Zadnja leta je zelo moderen tudi izraz trajnostni razvoj. Z besedno zvezo razvoj podeželja bi radi poudarili predvsem to, da želimo podeželje spremeniti tako, da bo tam življenje kakovostnejše in da bo ostalo enako ali pa postalo še bolj privlačno tudi za prebivalce mestnih območij.

Tega pa ni mogoče doseči, ne da bi upoštevali vse ključne dejavnike, ki so povezani s spreminjanjem podeželske pokrajine. Razvoj podeželja moramo torej obravnavati **celostno** –

upoštevati je treba naravne dejavnike, vse, kar je v krajino vnesel človek, in seveda vso zapleteno paletu družbenih odnosov, ki opredeljujejo človekove dejavnosti. Ker se svet ni začel z nami in se po vsej verjetnosti z našim nehanjem tudi ne bo končal, moramo prihodnji razvoj vedno graditi na naših dosedanjih dosežkih in na dediščini naših prednikov. Celost pomeni tudi upoštevanje tega dejstva.

Beseda **podeželje**, na katero se nanaša beseda razvoj, nam pojasnjuje, da nimamo v mislih razvoja na sploh, temveč le razvoj posebnega območja, ki je sicer zelo težko natančno določljivo, vendar mu vsesplošno priznavamo njegovo posebnost in drugačnost, ki ga ločuje od mestnih območji.

Ena od možnih opredelitev podeželja je (Pelc et al., 1999 str. 8): »območje, za katerega je značilna prevlada kmetijske oziroma gozdarske dejavnosti predvsem v videzu krajine, razmeroma tesna medsebojna povezanost tam živečih prebivalcev, ki se v sorazmerno velikem številu ukvarjajo s kmetijstvom kot glavno ali dopolnilno dejavnostjo, kjer izrazito prevladujejo individualne družinske hiše in je gostota zazidave običajno majhna«.

Na podlagi take opredelitve podeželja bi lahko rekli, da je vas vsako naselje na območju, ki ga lahko opredelimo kot podeželje ne glede na pretežno dejavnostno strukturo njegovega prebivalstva in ne glede na njegovo velikost. Treba se je namreč zavedati, da vas že dolgo ni več naselje, v katerem bi prevladovalo kmečko prebivalstvo. V sodobnih vaseh pretežna večina dohodkov tamkajšnjih prebivalcev ne izvira iz kmetijske in gozdarske, temveč iz drugih dejavnosti. Pa vendar sta omenjeni dejavnosti kljub temu še vedno močno prisotni in tudi gospodarsko pomembni. Še bolj pa sta pomembni zaradi vpliva na videz vasi in vasi pripadajočega ozemlja. Pa ne le to. Tudi vsakdanje življenje vasi je še vedno tesno povezano z ritmom, ki ga narekujejo kmetijska opravila, ne glede na število, velikost in gospodarski pomen kmečkih gospodarstev v vasi.

Obnova vasi je vsebinsko povezana z razvojem podeželja. Poudarek je le deloma na fiziognomskih prvinah vasi. Tudi obnovo vasi je treba pojmovati celostno. Torej ne gre le za urejanje fasad, vaških trgov, asfaltiranje vaških ulic, polaganje novih električnih in telefonskih kablov ter podobno. Obnove so potrebni tudi odnosi med ljudmi, ki živijo v vasi. Marsikje je potrebno ponovno vzpostaviti družabne stike, na novo vpeljati različne družabne in kulturne dejavnosti itn. Obnova vasi je torej lahko fizična in družbena (Pelc et al., 1999, str. 8).

3. 2. FINANČNA OSNOVA

Na državni ravni je organizator in sofinancer razvoja podeželja MKGP.

Vlada je od osamosvojitve, leta 1991, pa do danes izdala več javnih razpisov z namenom sofinanciranja razvoja podeželja. Za namene izvajanja programa CRPOV je bila finančna pomoč ponujena v obliki vsakoletnih javnih razpisov MKGP. Kot primer navajam razpis za leto 2002

(Uradni list RS, št. 49-50/02). Z omenjenim primerom skušam predvsem pokazati, za katera področja vlada namenja pomoč, v kakšni obliki in v kakšni višini.

Finančna pomoč se je dajala v obliki sofinanciranja MKGP, njena višina pa je nihala in sicer glede na upravičenca in glede na namen. Upravičenci so bile pravne in fizične osebe. Namene in cilje, ki jih je predstavljena pomoč zasledovala, bom podala v naslednjih točkah:

- I. Javni razpis za sofinanciranje uvajanja razvojnega programa CRPOV za leto 2002 (Uradni list RS, št. 49-50/02). *Predmet razpisa* je bila dodelitev nepovratnih sredstev za enoletno uvajanje CRPOV in izdelavo razvojnega programa CRPOV.

Sredstva za ta namen so bila zagotovljena z Uredbo o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leto 2002 in 2003 (Uradni list RS, št. 34/02) in Odlokom o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za proračunsko leto 2002 (Uradni list RS, št. 34/02) na proračunski postavki 2429 – Inovativni programi za razvoj podeželskih ekonomij. Višina sredstev za ta namen v letu 2002 je 20.000.000 SIT.

Sredstva za izdelavo razvojnega programa CRPOV so se upravičencem dodelila za sofinanciranje stroškov izdelave razvojnega programa v višini 50 % vrednosti programa.

Upravičenci za dodelitev sredstev po tem razpisu so bile občine, ki so izpolnjevale pogoje, določene z razpisom in bodo vključene v CRPOV.

- II. Javni razpis za sofinanciranje ukrepov prostorskega urejanja – obnova vasi, za leto 2002 (Uradni list RS, št. 49-50/02). *Predmet razpisa* je bila dodelitev nepovratnih sredstev za sofinanciranje investicij:
  - a) urbanistično urejanje vaških središč;
  - b) prostorsko preureditev vasi, optimizacijo lokacij kmetij na območju vasi in ostalih pomembnih objektov v vasi;
  - c) obnavljanje in urejanje zgradb skupnega pomena (npr. večnamenski vaški objekti, prostori za trženje lokalnih izdelkov, info centri, spominske sobe, vaški muzeji in drugo);
  - d) urejanje površin, ki so skupnega pomena (npr. avtobusna postajališča, igrišča itd.);
  - e) obnova stanovanjskih hiš in gospodarskih objektov v smislu obnove stavbne dediščine, vendar investicija ne sme povzročiti povečanja proizvodnih zmogljivosti.

Sredstva za ta namen so bila zagotovljena z Uredbo o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leto 2002 in 2003 (Uradni list RS, št. 34/02) in Odlokom o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za proračunsko leto 2002 (Uradni list RS, št. 34/02) na proračunski postavki 1458 – Obnova vasi. Višina sredstev za ta namen v letu 2002 je 183.024.991 SIT.

Sredstva so se upravičencem dodelila za sofinanciranje stroškov investicije v višini 50 % vrednosti investicije oziroma za namene pod a), b), c) in d) tega razpisa največ 20.000.000 SIT in največ 6.000.000 SIT za namen e).

Upravičenci za dodelitev sredstev tega razpisa so bile občine, vključene v CRPOV ali v program vinskih turističnih cest ali v druge razvojne programe podeželja, ki jih spodbuja MKGP in so izpolnjevale z razpisom določene pogoje.

III. Javni razpis za sofinanciranje podpor ekonomski diverzifikaciji podeželja – alternativni dohodkovni viri za leto 2002 (Uradni list RS, št. 49-50/02).

Predmet razpisa je bila dodelitev nepovratnih sredstev za sofinanciranje investicij:

a) sofinanciranje turizma na kmetiji:

- izgradnja ali obnova osnovnih in spremljajočih prostorov ter nakup opreme za opravljanje turistične dejavnosti na kmetijah z nastanitvijo;
- izgradnja ali obnova osnovnih prostorov in nakup opreme za opravljanje turistične dejavnosti na kmetijah brez nastanitve;

b) sofinanciranje domače obrti na kmetiji:

- ureditev oziroma preureditev delavnic v obstoječih ali novih objektih;
- nakup opreme potrebne za opravljanje domače obrti;
- ureditev in oprema razstavnega in prodajnega prostora ter skladiščnih prostorov.

Sredstva za ta namen so bila zagotovljena z Uredbo o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leto 2002 in 2003 (Uradni list RS, št. 34/02) in Odlokom o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za proračunsko leto 2002 (Uradni list RS, št. 34/02) na proračunski postavki 2470 – Podpore ekonomski diverzifikaciji podeželja – alternativni dohodkovni viri. Višina sredstev za ta namen v letu 2002 je 86.746.811 SIT.

Sredstva so se upravičencem dodelila za sofinanciranje stroškov investicije v višini 50 % investicijske vrednosti projekta oziroma največ 15.000.000 SIT v primeru turizma na kmetiji in največ 5.000.000 SIT v primeru domače obrti na kmetiji.

Upravičenci za dodelitev sredstev po tej točki razpisa so bili kmetje z stalnim prebivališčem v RS. Za kmetijo lahko vloži vlogo za pridobitev sredstev samo ena fizična oseba, ki je za to pooblaščen. Nosilec kmetijskega gospodarstva je moral priložiti pooblastila morebitnih solastnikov kmetije. Nosilec kmetijskega gospodarstva je moral biti lastnik ali zakupnik zemlje in se je moral za svoj račun ukvarjati s kmetijsko dejavnostjo. Kmetje morajo biti zunaj območja Vinsko turističnih cest in ne smejo biti vključeni v razvojne programe podeželja, ki jih izvaja MKGP.

IV. Ukrepi prostorskega urejanja – razvoj infrastrukture, povezane z razvojem kmetijstva (Uradni list RS, št. 49-50/02). *Predmet* javnega razpisa je bila dodelitev nepovratnih sredstev za investicije v:

- a) cestno infrastrukturo: novogradnje in rekonstrukcije lokalnih cest in javnih poti;
- b) tematske poti: ureditev in izgradnja tematskih poti za izboljšanje turistične infrastrukture kot so pohodne, učne, gozdarske, kolesarske, jahalne in pohodniške;
- c) vodovodna infrastruktura: ureditev vodne infrastrukture na podeželju za preskrbo s pitno vodo, in sicer iskanje novih vodnih virov, posodobitev obstoječih vodovodnih sistemov in novogradnjo vodovodnih sistemov.

Sredstva za ta namen so bila zagotovljena z Uredbo o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leto 2002 in 2003 (Uradni list RS, št. 34/02) in Odlokom o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za proračunsko leto 2002 (Uradni list RS, št. 34/02) na proračunski postavki 3804 – Razvoj infrastrukture, povezane z razvojem kmetijstva. Višina sredstev za ta namen v letu 2002 je 235.184.000 SIT.

Višina podpore je znašala 25 % priznane investicijske vrednosti oziroma največ 12.000.000 SIT v primeru cestne infrastrukture, največ 2.000.000 SIT v primeru tematskih poti in največ 24.000.000 SIT v primeru vodovodne oskrbe.

Upravičenci za dodelitev sredstev po tem razpisu so bile občine, ki so na območjih projektov CRPOV ali Vinskih turističnih cest in so hkrati izven območij, kjer so v teku drugi razvojni programi podeželja, ki jih izvaja MKGP.

V. Javni razpis za dodelitev nepovratnih sredstev za izvedbo komasacij (Uradni list RS, št. 49, 50/02). *Predmet* razpisa so bile komasacije, ki so izpolnjevale vsaj enega od sledečih kriterijev:

- 1) so bile posledica izgradnje infrastrukturnih objektov, za tisti del, ki presega obveznosti investitorja gradnje infrastrukturnih objektov, vendar so predstavljali smiselno zaključeno celoto tega območja;
- 2) so na območju izgradnje namakalnih sistemov oziroma drugih agrarnih operacij;
- 3) se na določenem območju uvajajo prvič;
- 4) so na območjih, kjer so pravnomočno zaključeni postopki denacionalizacije;
- 5) so na območjih z izrazito neugodno posestno strukturo (več kot štiri parcele na ha).

Za ta namen so se iz proračuna v letu 2002 namenila nepovratna sredstva iz proračunske postavke 2430 – Komasacije in sanacija nedokončanih komasacij, okvirno v višini do 63.847.382 SIT, v letu 2003 pa okvirno v višini do 126.000.000 SIT.

Upravičenci so bile občine, v katerih so se izvajale komasacije.

VI. Javni razpis za dodelitev nepovratnih sredstev za urejanje pašnikov (Uradni list RS, št. 49, 50/02). *Predmet razpisa* je bila dodelitev nepovratnih sredstev, ki so se dodelila za ureditev pašnikov, za nadzorovano pašo na območju RS, urejenih v letu 2002.

Za ta ukrep se je iz proračuna v letu 2002 namenilo nepovratna sredstva iz proračunske postavke 2438, z Odlokom o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za proračunsko leto 2002.

Višina odobrene subvencije je bila odvisna od lege pašnika (gorsko višinski svet, kraško območje, gričevje, ravnina), od kvalitete zemljišča (koliko sena pridelamo na ha), od vrste ograje pašnika, ki jo pogojuje vrsta gojene živine (dvožična – govedo, dvožična s trakom – konji, štirižična ali farmsko predivo – drobnica ...). Višina sredstev za ta namen je znašala 67.961.632 SIT.

Upravičenci do sredstev tega razpisa so bile fizične in pravne osebe, ki opravljajo kmetijsko dejavnost in imajo stalno prebivališče oziroma sedež v RS ter pašne skupnosti po predpisih, ki urejajo kmetijska zemljišča in izpolnjujejo z razpisom določene pogoje.

Javnih razpisov MKGP, s katerimi se financira program CRPOV je bilo v enajstih letih obstoja programa (od leta 1991) več. Razlikujejo se v višini participacije MKGP, spekter namenov, za katere se je pomoč ponujala je bil včasih širši, včasih ožji (razpis v letu 2002 nudi občutno podporo razvoju turistične dejavnosti na kmetijah, medtem ko je bila podpora tej dejavnosti v razpisu leta 2000 skromnejša ...), razlike bi našli tudi pri kriterijih za dodelitev pomoči. Ta odstopanja so manjša in ne bistvena za samo predstavitev programa.

Kot je razvidno, se pomoč dodeljuje za najrazličnejše namene. Upravičeno lahko trdimo, da gre za celostni razvoj podeželja, saj MKGP s takim programom pomoči dejansko posega na vsa področja ruralnega življenja. S tem programom ministrstvo zasleduje naslednje cilje:

- ustvarjanje novih alternativnih dohodkovnih virov na podeželju;
- ustvarjanje novih delovnih mest na kmetijah;
- ureditev infrastrukture;
- ureditev vasi (urbanistični vidik);
- oživljanje vasi (družbeni vidik);
- učinkovitejše kmetovanje (namakanje, obnova pašnikov, agromelioracije).

Program naj bi izboljšal kvaliteto življenja v vseh pogledih.

Za dodelitev pomoči se je zahtevala obsežna dokumentacija. Med drugim je vključevala dokazila o ekonomski upravičenosti investicije, izjavo o zagotovitvi finančnih sredstev za tisti del investicije, ki ga finančno ne pokriva MKGP, točno navedbo virov sredstev, finančni načrt projekta, s časovno dinamiko koriščenja sredstev, v nekaterih primerih tudi poslovni načrt in izjavo, s katero je moral prosilec zagotoviti, da bo najpozneje leto po zaključku investicije registriral dopolnilno dejavnost pri ustreznem upravnem organu (alternativni dohodkovni viri), gradbeno dokumentacijo oziroma ustrezna dovoljenja, v kolikor gre za gradbene ukrepe, pozitivno mnenje kmetijske svetovalne službe, zemljiško knjižne izpiske in posestne liste ter vso drugo dokumentacijo, odvisno od namena. Ti dokumenti so ministrstvu omogočili učinkovit nadzor nad izvajanjem projektov in koriščenjem sredstev.

Mislil, da lahko na podlagi navedenega zaključim, da se vlada zaveda pomena in položaja podeželja, saj za razvoj in izboljšanje kvalitete življenja na tem območju, že nekaj let, namenja znatna finančna sredstva (primer predstavljenega razpisa iz leta 2000, je nudil skupno za 853.773.354,00 SIT pomoči) v obliki različnih razvojnih programov. Program CRPOV je eden od teh programov. Danes se v javnostih veliko govori o programih, ki jih izvajamo v sodelovanju z EU, predvsem o programu SAPARD, le malo pozornosti pa se namenja domačim razvojnim programom.

4. ORGANIZIRANOST PROGRAMA CRPOV

V okviru sektorja CRPOV (danes sektor za podeželje) se je po osamosvojitvi Slovenije začelo z oblikovanjem in uveljavljanjem metodologije za izvajanje projekta CRPOV na številnih razmeroma majhnih območjih. Od samega začetka so bile za uresničevanje programa CRPOV predvidene tri faze (Pelc et al., 1999, str. 9):

- priprave na CRPOV;
- uvajanje CRPOV;
- izvajanje CRPOV.

Faze bom predstavila z dveh vidikov. Najprej se bom posvetila teoretičnemu delu, v katerem je razvidna idejna zasnova projekta. Ta del je obsežnejši in kaže, kako naj bi se program odvijal. Drugi del je praktičen. Na primeru vasi Narin sem skušala predstaviti, kako se program dejansko odvija.

4. 1. PRIPRAVE NA CRPOV

V prvem koraku ocenimo pripravljenost občanov za sodelovanje s programom CRPOV, izberemo vasi ali območja, kjer je motiviranost krajanov največja in kjer nam naravne, družbene in druge danosti omogočajo izoblikovanje dovolj atraktivnega in inovativnega razvojnega programa območja. V prvem koraku opravimo vsa pripravljala dela, ki so potrebna za nadaljnje uspešno delovanje programa. Ta dela so bolj ali manj omejena na različne oblike komuniciranja s krajani območja.

Rezultat prvega koraka je podpis pogodbe med občino in MKGP ter formiranje tripartitne koordinacijske skupine, sestavljene iz predstavnikov vasi, občine in strokovne projektne organizacije.

4. 1. 1. POTEK

Na občinskem svetu se obravnavajo vsi prispeli razvojni programi posameznih krajevnih skupnosti – kot potencialni kandidati za izvedbo. Imenuje se **projektni svet CRPOV**, ki je

sestavljen iz predstavnikov krajevnih skupnosti, predstavnikov občine in predstavnikov **izvajalske organizacije**.

Izvajalska organizacija mora poskrbeti za izdelavo **razvojnega programa CRPOV**. Zaradi potrebe po celostnem pristopu je pri nas zelo malo podjetij, ki so usposobljena in kadrovsko ustrezna za izpeljavo zastavljenega razvojnega programa v celoti – v vseh treh korakih programa. Zaenkrat tudi ni ustreznega referenčnega sistema, ki bi omogočal lažjo in učinkovitejšo izbiro ustrezne izvajalske organizacije. Izvajalska organizacija imenuje **strokovno projektno skupino**.

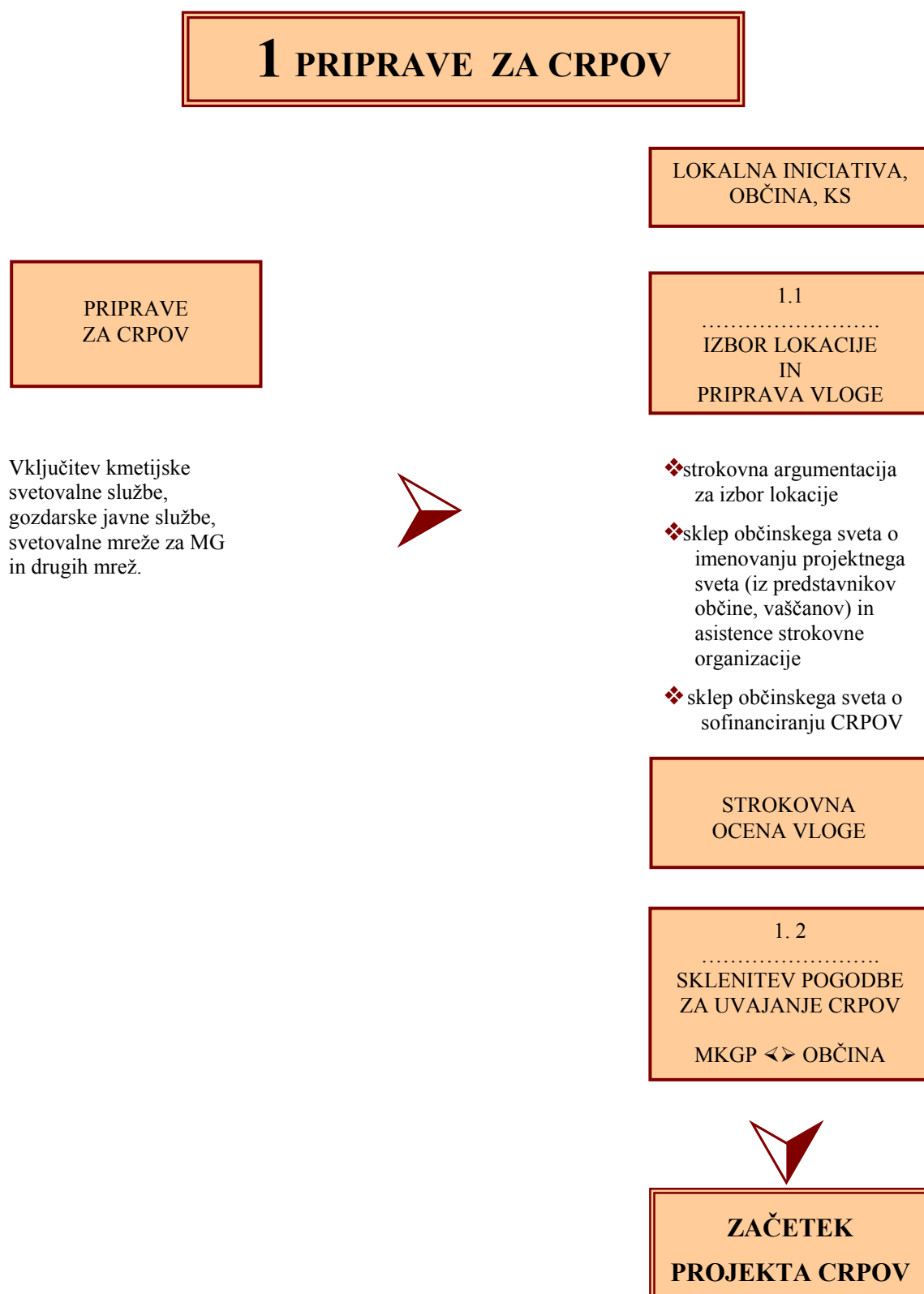
Strokovna projektna skupina organizira srečanja s krajanom. Preko različnih oblik in metod dela (delovna srečanja, ankete, terenski ogledi, individualni razgovori ...) skušajo aktivirati večino gospodinjstev na obravnavanem območju. Na delovnih srečanjih krajanom predstavijo različne dejavnosti, ki se odvijajo na podeželju (vinogradništvo, sadjarstvo, žganjekuha, reja drobnice, turizem na kmetiji, možnost samozaposlitve na kmetiji v obrti in podjetništvu ...). Predvideno je občasno vključevanje strokovnjakov iz različnih področij.

Strokovna projektna skupina skuša zaznati, za katero od dopolnilnih dejavnosti vlada zanimanje krajanov. Nadaljnji razvoj področja se nato usmerja skladno z izbranimi dejavnostmi. Razvojni program temelji na teh dejavnostih.

Z oblikovanim razvojnim programom in spremljajočo dokumentacijo se občina prijavi na razpis MKGP za sodelovanje v uvajalni fazi programa CRPOV. Iz vloge mora biti razvidna strokovna argumentacija izbire posameznega področja, poimensko sestavljen projektni svet, zagotovljena podpora in sodelovanje vseh relevantnih institucij (kmetijsko-svetovalna služba, gozdarska javna služba ...). Nujna je tudi izjava občinskega sveta o sofinanciranju programa CRPOV, ki naj bi se izvajal v občini.

Na MKGP pravočasno prispele popolne vloge se točkujejo. V kolikor posamezna vloga doseže zadostno število točk, občina in MKGP podpišeta pogodbo o sodelovanju v okviru uvajalne faze programa CRPOV.

Slika 2: I. Delovni sklop

4. 2. FAZA UVAJANJA CRPOV

Gre za enoletni program dela z vaščani. Eden od končnih rezultatov te faze je oblikovanje razvojnega projekta CRPOV za izbrano območje, ki je podlaga za uresničevanje posameznih razvojnih dejavnosti v okviru tretje faze projekta.

V fazi uvajanja CRPOV se želi doseči predvsem naslednje cilje (Pelc et al., 1999, str. 10):

- vzpostaviti čim višjo stopnjo motiviranosti za uresničevanje razvojno naravnanih dejavnosti na območju CRPOV (**oblikovanje razvojnega motiva**);
- opredeliti razvojne cilje območja CRPOV oziroma želeno ciljno stanje, ki je odraz soglasja vseh ali vsaj velike večine na območju CRPOV živečih prebivalcev (**oblikovanje razvojne vizije**);
- oblikovati strokovno dovolj podkvano skupino domačinov, ki bo sposobna za zagon, uresničevanje in spremljanje posameznih razvojnih projektov ter dejavnosti na področju CRPOV (**izvedbeni odbor za CRPOV**);
- usposabljanje za ugotavljanje prednosti in slabosti ter priložnosti in nevarnosti na različnih področjih, ki jih je treba vključevati v celostno naravni razvoj (**usposabljanje in izobraževanje**);
- zagotoviti čim bolj celostno obravnavanje in načrtovanje vseh razvojnih ciljev ter projektov za njihovo uresničevanje, vključenih v **razvojni projekt CRPOV**.

Na kakšen način so oziroma bodo doseženi posamezni namenski cilji faze uvajanja CRPOV mora biti zapisano v končnem pisnem izdelku (elaboratu), ki je sestavljen iz dveh vsebinskih delov, in sicer iz poročila o poteku faze uvajanja CRPOV in iz razvojnega projekta CRPOV. Posamezne sestavine so v končnem pisnem izdelku lahko ločene, lahko pa se medsebojno prepletajo. Pomembno je le, da so zajete vse bistvene sestavine.

Poročilo o poteku faze uvajanja CRPOV mora vsebovati poročila o poteku vseh opravljenih dejavnosti, rezultate posameznih dejavnosti s strokovno analizo (razna mnenja), opis uporabljenih delovnih metod in ocena njihove uspešnosti, opis vaščanom posredovanega znanja in drugo. Razvojni projekt CRPOV mora vsebovati opis razvojne vizije, temeljne razvojne motive, seznam razvojnih projektov in aktivnosti, potrebnih za uresničevanje razvojne vizije, pri čemer je treba vsaj v grobem določiti terminski plan izvedbe projekta, predvideti višino sredstev potrebnih za uresničitev projekta, določiti vir in način financiranja, določiti investitorje in strokovne izvajalce projekta.

4. 2. 1. RAZVOJNI MOTIV

Razvojni motiv je lahko nek slogan, izjava ali kaj podobnega, kar krepi pripadnost ljudi določenemu področju. To je lahko tudi pomembna osebnost ali dogodek iz preteklosti, ki

omogoča poistovetenje in na ta način povečuje motiviranost ljudi za skupno delovanje v prid celotne skupnosti, ki živi na območju. Razvojni motiv je lahko na simbolni ravni tudi prisposoba same razvojne vizije ali pa prisposoba skupne moči in sposobnosti ter skupinske samozavesti za njeno uresničevanje (Pelc et al., 1999, str. 12).

4. 2. 2. RAZVOJNA VIZIJA

Zastavimo si vprašanje »Kakšen naj bo naš kraj v prihodnje?«.

Razvojna vizija je zelena prihodnja podoba območja CRPOV. V ta opis sodijo:

- najpomembnejše dejavnosti, s katerimi »si bodo ljudje služili kruh« (zagotavljati ustrezno raven življenjskega standarda);
- zeleno prihodnje stanje materialne infrastrukture;
- prihodnji pomen in vloga območja v odnosu do sosedstva, oziroma v odnosu do države lahko pa tudi širše;
- opredelitev zelenega načina življenja na območju, pogostosti medsebojnih stikov, družbenih odnosov ...

Razvojna vizija mora biti predvsem plod razmišljanj in želja prebivalcev območja in mora biti sprejemljiva za veliko večino tam živečega prebivalstva (Pelc et al., 1999, str. 12).

4. 2. 3. IZVEDBENI ODBOR ZA CRPOV

Po enoletni fazi uvajanja programa CRPOV mora na območju, kjer je to uveljavljanje potekalo, poleg pisnega izdelka (razvojni projekt CRPOV) ostati tudi skupina domačinov, ki so se dejavno vključevali v vse oblike dela, ki jih je pripravila izvajalska organizacija. Oblika organiziranosti ni posebej pomembna. Ta skupina lahko deluje preko organov krajevne skupnosti, lahko se organizira kot društvo, kot gospodarsko interesno združenje ali kako drugače. Pomembnejše od same oblike organiziranosti je (Pelc et al., 1999, str. 13):

- da se v okviru te skupine najde vodjo, ki bo vzpodbujal in vodil njeno delovanje;
- vsaj do določene mere lahko sam analizira stanje na območju;
- zna opredeljevati pomen posameznih predvidenih razvojnih projektov in jim določa prioriteto glede na trenutno stanje območja in možnosti za pridobivanje sredstev;
- zna poiskati strokovno pomoč za uresničevanje razvojnih projektov in dejavnosti pri ustreznih strokovnih službah in strokovnih organizacijah;
- pozna možnosti za pridobivanje sredstev za uresničevanje razvojnih projektov.

4. 2. 4. USPOSABLJANJE IN IZOBRAŽEVANJE

Skupini domačinov posredujemo vsa potrebna znanja, da bo lahko delovala samostojno in učinkovito sodelovala z izvajalsko institucijo. Seznanimo jih z možnostjo in postopkom kandidiranja na vseh primernih razpisih za različne oblike finančne pomoči.

Izobraževanje domačinov se vrši predvsem preko raznih delovnih srečanj in s pomočjo predavanj. Na predavanjih se posredujejo najrazličnejša znanja, kot na primer: turizem na podeželju, učinkovita raba energije, ekokmetijstvo, podjetniška znanja ...

4. 2. 5. NAČIN DELA, USMERITVE IN OMEJITVE

Faza uvajanja CRPOV je v bistvu izobraževalni program, s katerim izvajalska organizacija:

- širi znanje o razvojnih možnostih podeželja in o potrebnih dejavnostih za uresničevanje razvojnih ciljev;
- usposablja zainteresirano skupino krajanov za izvajanje razvojnih dejavnosti oziroma za zagon različnih razvojnih projektov;
- seznanja krajane z institucijami in postopki, ki jih je treba poznati, za uspešno pridobivanje sredstev in ustrezne dokumentacije;
- pomaga krajanom pri samozaposlovanju in analizi značilnosti njihovega kraja, kar je na eni strani potrebno zaradi krepitev samozavesti posameznikov in celotne skupnosti, na drugi pa za iskanje razvojnih možnosti in ugotavljanja poti za premagovanje ovir, ki preprečujejo uresničevanje teh možnosti.

Za uspešno delo je nujno vzpostaviti tvorno sodelovanje med občino, prebivalci območja CRPOV in izvajalsko organizacijo. To sodelovanje naj bi se odražalo v projektnem svetu, ki vključuje predstavnike vseh navedenih.

Občina mora zagotoviti podporo (finančno in strokovno) za razvojne dejavnosti na območju CRPOV in hkrati bdeti nad ustreznostjo dela (izpolnjevanje pogodbenih obveznosti) izvajalske organizacije. Slednja mora skrbeti za ustrezen potek programa uvajanja CRPOV, za vključevanje strokovnjakov z obravnavanega območja in vseh, ki območje dobro poznajo in lahko prispevajo k boljšim rezultatom tako v fazi analiz kot v fazi oblikovanja razvojnih ciljev in pripravi predlogov projektov. Hkrati mora skrbeti za dosledno upoštevanje zakonov in drugih aktov, kot tudi načel stroke in to na vseh strokovnih področjih. Krajanje pa so dolžni pokazati kar največjo mero iniciativnosti tako v odnosu do občine (župan, občinski svet, občinska uprava) kot do izvajalske organizacije. Prav od njihove prizadevnosti je v veliki meri odvisno, koliko lahko pridobijo v okviru faze uvajanja in kakšen bo končni projekt CRPOV.

Zaradi lažjega dela predvsem pri analizi razvojnih možnosti območja si pomagamo z razdelitvijo celotnega spleta različnih dejavnikov, ki pomembno vplivajo na razvojne danosti, na pet različnih delovnih področjih, ki so poimenovani kot prostori (Pelc et al., 1999, str. 14-16):

- življenjski prostor;
- naselitveni prostor;
- družbeni prostor;
- kulturni prostor;
- delovni prostor.

Seveda se do določene mere posamezne vsebine, ki jih uvrščamo v te prostore, med seboj prepletajo, in tako je marsikdaj zelo težko ali sploh nemogoče strogo ločevati, kaj spada v en in kaj v drug prostor.

4. 2. 5. 1. *Življenjski prostor*

Običajno prebivalci zelo dobro poznajo lastno okolje, njihovo vedenje dopolnimo še z mnenji strokovnjakov in ugotovitvami iz literature. Obravnavanje življenjskega prostora naj bo realno in nepristransko. Izogniti se moramo romantičnemu pogledu na podeželje in navesti tudi morebitne slabosti kraja, ki izvirajo iz geološkega položaja, klime ... Ko proučujemo življenjski prostor, moramo zajeti (Pelc et al., 1999, str. 16-18):

- pomen izbora lokacije in njenega geografskega položaja za nadaljnji razvoj (izpostaviti elemente naravne in kulturne dediščine, tradicije, zgodovinskih dejstev, naravnih pogojev za pridelovanje itn.);
- kakovost in posebnost rastlinstva in živalstva ter njen vpliv na prihodnji razvoj (npr. pri gozdarstvu izpostaviti skrb za sonaravno »proizvodnjo« lesne mase, zmanjševanje erozije tal in plazovitosti, uravnavanje podnebnih razmer, uporabo gozdov kot prostor za rekreacijo in turizem – pohodništvo, kolesarjenje ipd. ter kot prostor v učnem procesu – gozdne učne poti);
- ugodne klimatske razmere in njihov pomen za razvoj določenih dejavnosti (dopolnilnih ali osnovnih);
- pomen varovanja okolja in še posebej pomen trajnostnega razvoja.

Načini dela so predvsem tisti, ki v center pozornosti postavljajo sodelujoče krajevno prebivalstvo, torej gre za metode (delavnice, razgovori, ankete, intervjuji), ki spodbujajo delovno sodelovanje udeležencev pri ugotavljanju ključnih sestavin in iskanju ustreznih ukrepov za njihovo vključevanje v razvojno strategijo.

4. 2. 5. 2. *Naselitveni prostor*

V okviru naselitvenega prostora obravnavamo naslednje sestavine (Pelc et al., 1999, str. 18-20):

- krajinske in urbanistične značilnosti območja – identiteta »genius loci«;
- infrastruktura (ceste, oskrba z vodo, električno omrežje, telefonsko omrežje, odpadki).

Ustrezna infrastruktura je ključna za izvajanje osnovne in dopolnilne dejavnosti. Infrastruktura ima tudi širši pomen, kot npr. urejene ceste so pomembne za razvoj turizma, napeljava vode je pomembna za ureditev sistema namakanja ...

Krajinska in urbanistična sestavina sta pomembni pri zagotavljanju harmonije med starim delom naselja in novogradnjami, analizira se možnost širitve naselja.

Ta točka zajema tudi prizadevanja za čisto in pospravljeno okolico domačij in vasi.

4. 2. 5. 3. Družbeni prostor

V okviru družbenega prostora se srečujemo z (Pelc et al., 1999, str. 21-23):

- družbenim življenjem na vasi;
- družbenimi značilnostmi vasi;
- družbeno strukturo vasi;
- družbenimi dejavnostmi na vasi.

V tem okviru je treba poznati prebivalstvene značilnosti, kot so starostna in spolna struktura, izobrazbena struktura, zaposlitvena struktura, migracijska gibanja, struktura gospodinjstev glede na vrsto glavnih virov dohodka ter socialni in ekonomski položaj. Za vzpostavitev ugodnih družbenih odnosov in za oblikovanje razvojne vizije, še bolj pa za njeno uresničevanje, je ključno, da znamo razrešiti probleme, ki se pojavljajo v družbenih odnosih (pobalinsko vedenje vaške mladine, alkoholizem, prepiri med sosedi, sektašenje...).

V okviru te teme je zajeto tudi družabno življenje na vasi; opredelimo pogostost in kvaliteto medsebojnih stikov med prebivalci.

4. 2. 5. 4. Kulturni prostor

- Zajema:
- zgodovino kraja;
  - podobo kraja;
  - naravno in kulturno dediščino;
  - kulturne dejavnosti.

➤ *Zgodovina kraja*

Predstavi se zgodovina kraja od najstarejših zgodovinskih obdobij do današnjih dni. Izhodišče predstavljajo splošni zgodovinski podatki, ki jih avtorji čim nazorneje povežejo s sočasnimi dogajanjem na obravnavanem območju. Poudarek je na interpretaciji družbenih razmerij in na tem, kako so sočasni politični vplivi in gospodarski dogodki vplivali na vsakdanje življenje (Pelc et al., 1999, str. 26).

Poiščejo naj se možnosti za aplikativno predstavitev zgodovine kraja s sodobnimi tehničnimi pripomočki (video, diapozitivi, prospekti, občasne in stalne razstave ...).

➤ *Podoba kraja*

Tu nas zanima predvsem morfološki razvoj naselja. Stavbarstvo naj bo predstavljeno po trdni metodološki shemi, katere rezultat bo natančna in celovita tipologija.

Podrobneje naj se predstavijo objekti z znano vsebino (šole, cerkve, kulturni domovi, dvorane športnih društev), stavbarstvo na ravni vsakdanjega življenja (hiše, hlevi, skednji, sušilnice za lan, sadje in hmelj, kašče, svinjaki, kozolci, kleti, hrami, kamnarske bajte, pastirski stanovi, žage, mlini, delavnice ...) industrijske in rudarske stavbe ter komunalno-infrastrukturno opremljenost naselja (Pelc et al., 1999, str. 26).

➤ *Naravna in kulturna dediščina*

Za nadaljnje delovanje v okviru projekta CRPOV so pomembne celostne analize pripravljenosti ljudi za ohranjanje dediščine. Geslo »živeti z dediščino«.

Kulturna dediščina naj bo zajeta enakovredno, kar pomeni, da se moramo izogniti obravnavanju le nekaterih elementov (gradovi, cerkve), ostale pa pri tem zanemariti (npr. slikarstvo, lončarstvo). Prav tako ne sme biti dovoljeno kakršnokoli preurejanje dediščine brez sodelovanja strokovnjakov iz Zavoda za kulturno dediščino RS in drugih strokovnjakov, ki so za to področje pridobili koncesije MKGP.

Obravnava naravne in kulturne dediščine mora opozoriti tudi na nekritično vnašanje »tujih kulturnih vzorcev«. Takšni so na primer živopisno pobarvani vozovi, obloženi z rožami in postavljeni pred hiše in poslovne lokale (npr. Višnja Vas pri Vojniku) ali pa vodnjaki s strešicami, ki se krivijo pod številnimi cvetličnimi lončki (npr. Žiče pri Slovenske Konjicah). Te nove (ne)kulturne sestavine nimajo nikakršne podlage v gospodarski in kulturni podobi kraja, zato v ničemer ne pojasnjujejo dejanske namembnosti dediščine, ki je s takšno obliko javne predstavitve povsem razvrednotena. Žal je tovrstnega »likovnega« opremljanja domov pri nas vse več (Pelc et al., 1999, str. 27).

➤ *Kulturne dejavnosti*

Skozi zorni kot zgodovinskega razvoja naj se predstavijo vse sestavine kulturne dejavnosti v kraju, ki so lahko podlaga za presojanje preteklih, sodobnih, domačih in tujih ter družbeno različnih kulturnih oblik (npr. elitni plesi, nastopi narodnozabavnih ansamblov, kmečke igre ...). Predstavijo naj se društva in društveno življenje ter vse neformalne oblike družabnosti, ki so značilne za posamezne družine, del naselja ali za cel kraj (Pelc et al., 1999, str. 28).

4. 2. 5. 5. Delovni prostor

predvsem je treba predstaviti dosedanje usmeritve kot dolgoročne cilje in omejitve, ki jih postavlja država in stroka (strategija razvoja kmetijstva, strategija razvoja turizma, Zakon o pospeševanju turizma, Zakon o varstvu okolja, domače in tuje izkušnje pri izvajanju projektov razvoja podeželja ...).

➤ *Kmetijstvo*

Tudi v prihodnje bo kmetijstvo poleg gozdarstva pomemben nosilec razvoja na podeželju, čeprav z določenimi modifikacijami. Ne bo samo opravljalo funkcije pridelave hrane, ampak bo

odločilno vplivalo na način življenja, ruralno ekonomijo in kulturno krajino.

V projektu CRPOV je treba skupaj z javno kmetijsko svetovalno službo predvideti usmeritve, ki ne bodo dopustile, da bi zanemarili kmetovanje, predvsem na manj donosnih hribovitih in obmejnih območjih.

Na zainteresiranih kmetijah je treba predvideti možne posodobitve temeljnih kmetijskih dejavnosti, v smislu sonaravnega gospodarjenja z zemljo in oblikovanje tržnih možnosti za stabiliziranje dohodka ter zaposlovanja na teh kmetijah (Pelc et al., 1999, str. 33).

➤ *Dopolnilne dejavnosti*

Z ozirom na velikost kmetijskih posesti in njihovo strukturo ter obljudenost območja je treba nadaljnji razvoj iskati tudi v dopolnilnih dejavnostih v kmetijstvu, gozdarstvu (predelava in dodelava kmetijskih pridelkov in avtohtonih vrst lesa) in obrti (tradicionalne domače obrti).

Predvsem je treba omogočiti ustvarjanje dodatnega dohodka skozi spodbujanje uvajanja dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, zato je treba dati pomemben poudarek ustvarjanju dodatne vrednosti kmetijskih proizvodov.

Treba je spodbujati prebivalce v smeri pridobivanja dodatnega dohodka s tako imenovano »lokalno dodano vrednostjo« proizvodov. Prebivalce je treba spodbujati, da začnejo ustvarjati pogoje, da bi lahko mleko predelovali v sir in druge mlečne izdelke, meso v tradicionalne krajevne mesnine, žitarice v domač kruh in pecivo, sadje v suho sadje in mošt, volno v obleko in kjer je le mogoče organiziramo prodajo turistom ali ljudem z mestnih območij ter nekmečkemu prebivalstvu samega kraja oziroma obravnavanega območja.

Spodbujati je treba različne oblike sodelovanja, kooperacije in podobne dejavnosti, uvajanje in trženje blagovnih znamk, vinskih cest ter usklajeno promocijo (Pelc et al., 1999, str. 34).

➤ *Gozdarstvo*

S spodbujanjem in motiviranjem prebivalstva območja je treba (Pelc et al., 1999, str. 34):

- ohranjati gozdove;
- zagotoviti varno delo v gozdovih;
- preko dopolnilnih dejavnosti spodbujati predelavo lesa ter z ohranjanjem tradicionalnih spretnosti predelave le te podpreti z moderno tehnologijo predelave in trženja ...

➤ *Industrija, storitve in obrt*

Spodbujati je treba zanimanje za razvoj podjetništva pri izdelavi in trženju regionalnih izdelkov (domača hrana, domača obrt, turistična ponudba ipd.), ki prinašajo na podeželje svež kapital. Spodbujati je treba prebivalce, da bi ti projekti potegnili za sabo sodobno informacijsko

tehnologijo, ki bo premagala dolgotrajno zastarelost, odmaknjenost in probleme v zvezi z izseljevanjem s teh območij (Pelc et al., 1999, str. 35).

➤ *Podeželski turizem*

Na področju izvajanja projekta je treba spodbujati tudi turizem. Ob uvajanju projekta je smiselno oblikovati zasnovo turistične ponudbe območja, kot vir novih možnosti in potencialov za razvoj turizma in nov gospodarski zagon podeželske skupnosti.

Predvideti je treba dejavnosti in možne razvojne spodbude za usposabljanje prebivalcev za podjetniški nastop na izbranih turističnih trgih, samostojno ali v širši povezavi.

Bistveno je izoblikovati »turistični proizvod« in predvideti njegov razvoj, ki bo temeljil neposredno na virih (turističnih surovinah) teh območij in lokalnem podjetništvu. Definirati je treba ciljne trge, ki so zanimivi za sprejem in ponudbo teh proizvodov (Pelc et al., 1999, str. 35).

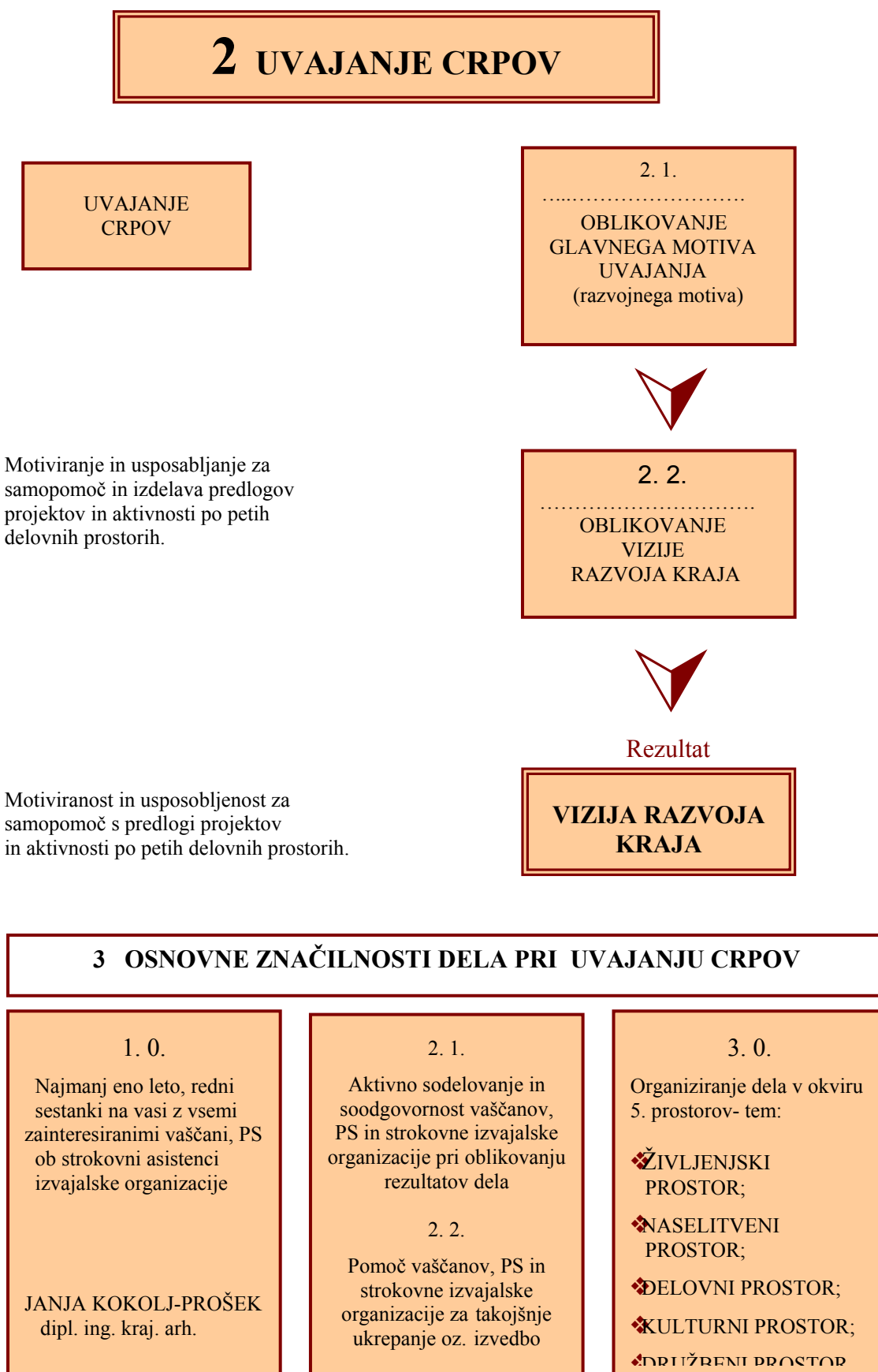
Druga faza je faza izobraževanja. Preko najrazličnejših oblik dela skušamo krajanom posredovati čimveč znanja. Seznanimo jih s postopki, ki so potrebni za uspešno pridobivanje sredstev in ustrezne dokumentacije. Predstavimo, kako kandidirati na različnih razpisih. V obliki predavanj predstavimo različne dopolnilne dejavnosti, v katerih bi krajan lahko zaznali možnost zase. Zainteresirane usposabljammo za izvajanje dopolnilnih dejavnosti, oziroma za zagon različnih razvojnih projektov. Eden od končnih ciljev programa je samozaposlitev na kmetiji in ustvarjanje delovnih mest. Da zaznamo in krepimo motivacijo krajanov za izvajanje določenih dopolnilnih dejavnosti je potrebnega veliko dela in časa, kar se tudi odraža v nadrobni pisni poročilih.

Oblikujemo skupino domačinov, ki jo naučimo samostojnega sodelovanja z izvajalsko institucijo, ki bo lahko tudi v prihodnosti, ko se bo program CRPOV na območju že iztekel, vodila razvoj vasi.

Lahko zaključim, da je druga faza projekta ključna za doseganje pravih in donosnih rezultatov. V tem koraku podrobno obravnavamo vse dejavnike v najširšem smislu, ki bi lahko kakorkoli vplivali na razvoj obravnavanega območja. Tudi v tej fazi igra prebivalstvo najpomembnejšo vlogo.

Slika 3: II. Delovni sklop

3 OSNOVNE ZNAČILNOSTI DELA PRI UVAJANJU CRPOV

Vir: Pelc et al., 1999, str. 40.

4. 3. FAZA IZVAJANJA CRPOV

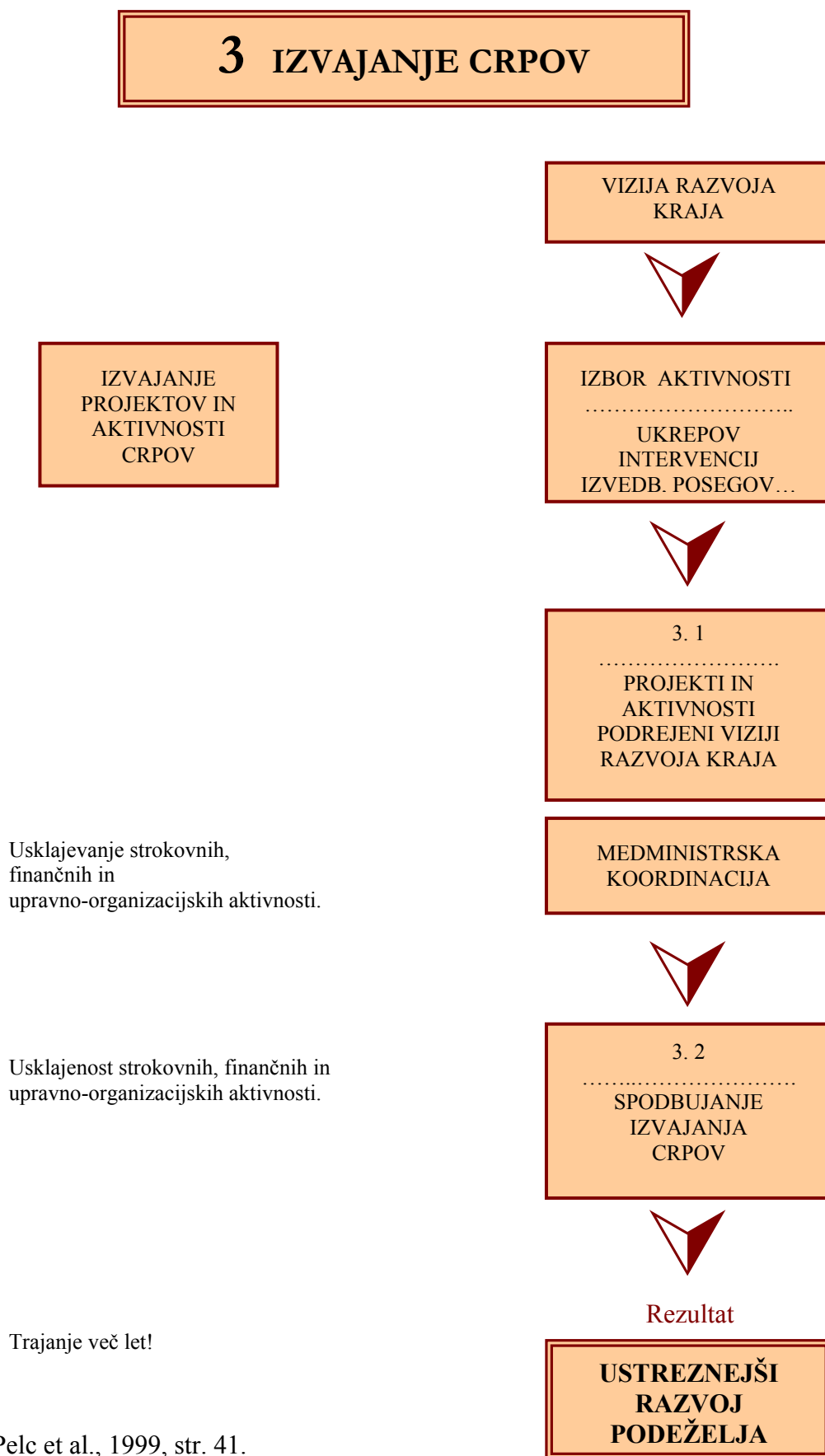
V tej fazi poskušamo uresničiti razvojno vizijo kraja. Na območju CRPOV izvajamo različne projekte in aktivnosti, s katerimi zasledujemo želeno vizijo razvoja kraja. Ker se vsebine močno prepletajo, se pri tem zahteva ustrezna koordinacija med ministrstvi, predvsem glede usklajevanja strokovnih, finančnih in upravno–organizacijskih aktivnosti.

Trudimo se, da bi obsežni predhodni pripravljalni koraki v tej fazi obrodili sadove – da bi projekt CRPOV zaživel. Spodbujamo krajanje, da bi se začeli aktivno ukvarjati z izbrano dejavnostjo, na katero smo jih pripravljali v prejšnjih fazah projekta. Pri tem so nam v pomoč najrazličnejši razpisi MKGP, ki kandidatom ponujajo sofinanciranje naložb v obliki povratnih, lahko pa tudi nepovratnih sredstev. Krajanu s tem olajšamo zagonsko fazo projekta. Nudimo mu pomoč pri iskanju informacij in pri podrobni razčlenitvi projekta (poslovni načrt). Poleg tega uživajo nekatere obrti na podeželju določene ugodnosti. Ko »novi podeželski obrtnik« začne z izvajanjem dejavnosti, se mora za to dejavnost registrirati pri ustreznih institucijah in pridobiti vsa dovoljenja za delovanje – enako, kot to velja za vse ostale podjetnike. Obrtnik se v končni fazi zaposli na kmetiji in program CRPOV je dosegel enega od svojih namenov – ustvarjanje novih delovnih mest na podeželju.

Praksa je pokazala, da je potrebnih več let, da obrti zaživijo. Izvajanje CRPOV je zato razpotegnjeno na obdobje daljše od enega leta.

V uresničevanje razvojne vizije sodita tudi zagotovitev ustrezne infrastrukture in revitalizacija družabnega življenja. Pri uresničevanju prve naloge, ki je zahtevna in dolgotrajna, sodeluje projektni svet CRPOV, izvajalska organizacija, pristojna ministrstva z njihovimi organi in vaščani. Projektni svet CRPOV in izvajalska organizacija pripravita vlogo, s katero skušata dokazati upravičenost in nujnost investicije, s katero apelirata na pristojne organe. Če je vloga izbrana, ustrezno ministrstvo finančno podpre investicijo. Vaščani finančno in z različnimi oblikami prostovoljnega dela sodelujejo pri njeni izvedbi (npr. obnova starih vaških vodovodov). Druga naloga je gotovo prijetnejša, saj vključuje razna srečanja, veselice, shode in prireditve. V tem pogledu uživajo korist od zastavljenega projekta vsi krajanje, saj se jim zagotavlja boljša kvaliteta življenja. Projekt CRPOV doseže svoj cilj – ustrežnejši razvoj podeželja.

Slika 4: III. Delovni sklop

Vir: Pelc et al., 1999, str. 41.

5. IZVAJANJE CRPOV V PRAKSI

Občina Pivka se je 28. 07.1998 prijavila na javni razpis MKGP za dodelitev nepovratnih sredstev iz naslova intervencij za celostno urejanje podeželja in obnovo vasi za leto 1998 – javni razpis II., Uradni list RS, št. 46/98. Na razpis so posredovali program turistične vasi Narin.

Vloga je bila vložena pravočasno, z vso potrebno dokumentacijo, prejela je 22,5 točk in bila uvrščena na prednostni seznam.

MKGP je 17. 09. 1998 na podlagije 5. člena Uredbe o finančnih intervencijah za celostno urejanje podeželja in obnovo vasi sprejelo sklep o dodelitvi finančnih sredstev občini Pivka za program »Narin, turistična vas« – izvedba akcijskega programa CRPOV (Interni viri MKGP, 1998).

5. 1. RAZVOJNI PROGRAM

Akcijski programi turistične vasi Narin pomenijo pilotni primer za občino Pivka, kako motivirati domačine in strokovne službe za razvoj, v te aktivnosti vključevati tudi občino in hkrati motivirati občinski svet, da projekt podpre.

Program je sestavljen iz 10 podprogramov:

- postavitve naravoslovne učne poti;
- delovanje aktiva kmečkih žena;
- organizirati predstavitev kmetij;
- podpora in razvoj žganjekuhe;
- izdelava spominkov;
- reja drobnice;
- podpora in razvoj slaščičarstva;
- čiščenje vasi;
- ureditev potoka;
- ureditev poti.

Cilj programa je razvijati dopolnilne dejavnosti na podeželju, omogočiti krajanom dodaten vir zaslužka in odpreti nova delovna mesta na kmetijah ter ureditev vasi z okolico.

Program je bil zastavljen precej bolj poglobljeno, kot izhaja iz zgornjega opisa. Za vsakega od podprojektov so definirali strateške cilje, operativne cilje, opravili situacijsko analizo, določili izvajalce, ocenili potrebna finančna sredstva in predvideli vire financiranja ter določili metode kontroliranja izvedbe del in porabe sredstev. Program temelji na proučevanju življenjskega, naselitvenega, družbenega, kulturnega in delovnega prostora. Ti elementi se odražajo predvsem v situacijski in problemski analizi.

Program se je razvijal skozi vse tri faze programa CRPOV in se trenutno nahaja v fazi izvedbe.

5. 2. PRVA FAZA – PRIPRAVE NA CRPOV

Prva faza je bila omejena predvsem na določitev območja za CRPOV in na zbiranje vse zahtevane dokumentacije.

Vloga je vsebovala (Interni viri občine Pivka, 1998):

- izjavo občinskega sveta o zagotovitvi finančnih sredstev s finančno konstrukcijo projekta;
- natančno zastavljen program z utemeljitvijo programa, z definiranjem razvojne vizije in glavnega razvojnega motiva;
- obrazec s podatki o upravičencu, ki vlaga zahtevek za finančno intervencijo v kmetijstvu;
- poročilo o že izvedenih projektih;
- pozitivno mnenje občinskega sveta o projektu;
- zagotovilo pristojnih občinskih organov o usklajenosti izvajanja predlaganih projektov z ostalimi širšimi razvojnimi projekti občine;
- investicijsko tehnična dokumentacija;
- pogodbe z izvajalci del.

Župan občine je podpisal pogodbe o sodelovanju z sledečimi izvajalci:

- Notranjski ekološki center, Cerknica, ki ga je zastopala direktorica, gospa Mahne. Vsebina del se je nanašala na:
  - a) naravoslovno učno pot;
  - b) predstavitev kmetije;
  - c) žganjekuho;
  - d) spominke;
  - e) rejo drobnice;
  - f) čiščenje vasi;
  - g) ureditev vasi in okolice.
- Studio Uno d.o.o., Ljubljana, ki ga je zastopala direktorica, gospa Krušič. Dela so obsegala:
  - a) naravoslovno učno pot;
  - b) predstavitev kmetije;
  - c) žganjekuho.
- Hidro Koper d.o.o., Koper, ki ga je zastopal direktor gospod Grižnič. Vsebina del se je nanašala na:
  - a) ureditev potoka.
- Publicus d.o.o., Ljubljana, ki ga je zastopal direktor gospod Šorc. Vsebina del se je nanašala na:
  - a) čistilno akcijo javnih površin in dvorišč;
  - b) sanacijo divjih odlagališč;

- c) delo z javnostmi.
- Kopko d.o.o., Pivka, ki ga je zastopal direktor gospod Kapelj. Dela so obsegala:
  - a) ureditev poti.

Vsi prevzemniki so se obvezali, da bodo dela opravljali strokovno kot dober gospodar in da bodo sredstva do določenega roka namensko porabljena.

Navedeni izvajalci so sodelovali z občino in vaščani skozi celotno trajanje projekta CRPOV. Po potrebi so se vključevale tudi druge institucije in podjetja.

V prvi fazi se je formiral projektni svet CRPOV, ki je vključeval predstavnike krajevnih skupnosti (tudi KS Narin), predstavnika občine in predstavnike izvajalskih podjetij. Projektni svet je v vseh treh fazah programa CRPOV bdal nad pravilnostjo izvajanja tega programa.

5. 3. DRUGA FAZA – UVAJANJE CRPOV

Cilj priprave razvojnega projekta CRPOV za oblikovanje programa turistične vasi Narin je bil izdelati program ureditve vasi in okolice, oblikovati osnove za turistični produkt vasi in razvijanje dopolnilnih dejavnosti. Pri tem naj bi posebej opredelili akcijske programe z vidika izboljšave življenjskega, naselitvenega, družbenega delovnega in kulturnega prostora. Projekt je bil zasnovan točkovno (v vasi Narin) z namenom motivirati širše območje.

Že prva delovna srečanja so pokazala visoko zainteresiranost domačinov za sodelovanje, in sicer vseh generacij in obeh spolov, pokazala se je tudi možnost sodelovanja strokovnih služb.

Razvojni projekt turistične vasi Narin je sestavljen iz desetih podprojektov. V uvajalni fazi so oblikovali deset akcijskih skupin. Vsaka je izbrala vodjo programa, definirala cilje, akcijske korake, finančno oceno, terminski plan akcij in nadzor (Interni viri občine Pivka, 1998). To je bil čas intenzivnih sestankov, predavanj in dogovarjanj z domačini.

Vodje skupin so se dogovorili za prioriteto akcij; prvi korak je bila ustanovitev Društva podeželskih žena Narin, sledila je čistilna akcija vasi. Vodje skupin so bili vključeni v projektni svet, ki je sestavil tudi strategijo promocije projekta. Program so uspešno promovirali na pripravljalnem sestanku Centra za promocijo turizma v okviru akcije »Dolg vikend so kratke počitnice«.

Projektni svet je povabil občinski svet na sejo v Narin, kjer so pozornost namenili predvsem oblikovanju programa turistične vasi Narin. Akcijski program, ki so ga predstavili vodje projektnih skupin, je bil soglasno podprt.

Zastavljeni akcijski programi so bili oblikovani tako, da omogočajo tudi nove možnosti stalne ali dodatne zaposlitve. V vasi je zaživel program javnih del (izvajali so se trije programi), v

aktivnosti pa se je vključeval tudi Urad za delo. Razvojni projekt je užival podporo vaščanov. V aktivnosti se je vključevala tudi vaška mladina. Vaščani so sodelovali z lastnim delom in sredstvi v ocenjeni višini 25,6 % vrednosti projektov uvajalne faze.

Pred pričetkom uvajalne faze projekta je veljalo prepričanje, da je vas zapuščena, brez perspektive. Aktivnosti uvajalne faze projekta pa so pokazale, da je v vasi možno razvijati veliko raznovrstnih dejavnosti, ki v končni fazi sestavljajo celovito ponudbo turistične vasi Narin in tudi občine Pivka. Kot dopolnilne dejavnosti so bile izpostavljene slaščičarstvo, peka kruha, ovčarstvo, predelava mleka in mesa, izdelava spominkov, gostinstvo, oddajanje sob, žganjekuha, izobraževanje – naravoslovna učna pot, muzej in predstavitev kmetij (Interni viri občine Pivka, 1998).

5. 3. 1. ORGANIZIRANOST PROGRAMA

5. 3. 1. 1. Finančna osnova

Skupna vrednost zastavljenih programov uvajalne faze programa CRPOV je znašala 19.640.000 SIT. Sredstva MKGP so predstavljala 21,33 %, občina je zagotovila 17,43 %, preko drugih virov financiranja (lastna sredstva vaščanov 25,6 %, javna dela 19 %, drugi razpisi MKG 8,12 %, Urad za mladino 3,31 %, sponzorstvo 1,96 %, prihodki od organiziranja prireditev 1,08 %) pa so zagotovili še ostala sredstva (Interni viri občine Pivka, 1998).

5. 3. 1. 2. Izvajanje programa

Za vseh deset podprogramov so določili projektno skupino in vodjo skupine. Pri izvedbi je bilo predvideno sodelovanje brezposelnih vaščanov ter pomoč vaške mladine. Brezposelni so se vključevali v programe javnih del. Izvajali so se trije programi javnih del:

- pomoč pri administrativnih delih in organiziranju akcij;
- pomoč pri delu na turistični kmetiji;
- pomoč pri urejanju pašnikov.

K sodelovanju so povabili tudi različne strokovne službe: Kmetijsko-svetovalna služba Postojna, Urad za delo Postojna, Hidro Koper d.o.o., Turistično društvo Pivka, občina Pivka, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, Območna obrtna zbornica Postojna, Zavod za gozdove Slovenije ...

5. 3. 2. POTEK PROGRAMA

5. 3. 2. 1. Naravoslovna učna pot

Naloga je bila omejena na pripravo dokumentacije za postavitve naravoslovne učne poti okrog vasi. V izvedbo so se vključevali pedagogi iz vasi, mladi in strokovna služba za varstvo naravne in kulturne dediščine. Za cilj so si postavili tudi organizirati naravoslovni dan in sicer kot pilotno

promocijsko akcijo. Na osnovi dokumentacije in animacije pa je bila predvidena postavitvev poti. Pri tem so sodelovali:

- Notranjski ekološki center, Cerknica (pripravljalna dela, izobraževanje, promocija, vključevanje mladih, poletni tabor);
- Studio Uno d.o.o., Ljubljana (postavitvev oznak, promocijska zgibanka);
- Kopko d.o.o., Pivka (ureditev poti).

5. 3. 2. 2. Aktiv kmečkih žena

Cilj je bila ustanovitev in delovanje društva podeželskih žena, ki bi sodelovalo na različnih prireditvah, opravljalo naloge izobraževanja, rekreacije ... Pri tem so sodelovali:

- vaščanke;
- pomoč Notranjskega ekološkega centra iz Cerknice.

5. 3. 2. 3. Predstavitev kmetij

V vasi je precej kmetij, ki bi lahko organizirale predstavitev njihove osnovne dejavnosti (vsakdanja kmečka opravila). Te kmetije pa so sodelovale tudi pri skupnih akcijah vasi (urejanje poti, pašnikov ...). Sodelovali so:

- Notranjski ekološki center iz Cerknice (organiziranje kmetij, organiziranje prireditev);
- Studio Uno d.o.o., Ljubljana (priprava in tisk gradiva).

5. 3. 2. 4. Žganjekuha

Ker je v vasi doma sadjarska tradicija, je bil cilj te skupine izdelati program urejanja sadovnjakov, organizirati strokovna predavanja o žganjekuhi, ureditev promocijske sobe o žganjekuhi na eni od kmetij, organizirati prireditev, ki promovira žganjekuho ter sodelovati s skupino, ki pripravlja spominke, pri oblikovanju spominkov o žganjekuhi. Sodelovali so:

- Notranjski ekološki center iz Cerknice (koordinacija, zbiranje rekvizitov, organizacija prireditve);
- Studio Uno d.o.o., Ljubljana (priprava in tisk gradiva).

5. 3. 2. 5. Izdelava spominkov

Skupina je nastala z namenom izdelati serijo spominkov, ki promovira vas, njene dopolnilne dejavnosti in identiteto. Skupina želi k pripravi, izdelavi, promociji in prodaji pristopiti strokovno in v povezavi z drugimi skupinami, ki se ukvarjajo s spominki. Pri tem je pomagal:

- Notranjski ekološki center iz Cerknice (koordinacija, program mreže izvajalcev);

5. 3. 2. 6. Reja drobnice

V vasi je več kmetij, kjer redijo ovce. Vse kmetije so se povezale v akcijsko skupino pod strokovnim nadzorom kmetijsko-svetovalne službe. Kot cilj so si zastavili skupno delo na področju pašništva, izobraževanja, predelave in prodaje mleka, mesa, volne. Skupina se zaveda, da je sodelovanje pomembno tudi pri iskanju finančnih sredstev. Pri tem so sodelovali z :

- Notranjskim ekološkim centrom iz Cerknice (organiziranje rejcev);
- programom javnih del (pomoč pri postavitvi pašnikov).

5. 3. 2. 7. Slaščičarstvo

V vasi se precej žensk ukvarja s slaščičarstvom kot ljubiteljsko dejavnostjo, vendar pa jo želijo oblikovati v dopolnilno dejavnost. Želeli so pridobiti čimveč znanj, predvsem poslovnih, sodelovati na prireditvah z drugimi skupinami iz okolice in širše. Predvideli so vključevanje kmetijsko svetovalne službe in urada za delo.

Slaščičarstvo se realizira v okviru aktiva podeželskih žena.

5. 3. 2. 8. Čiščenje vasi

Ker je bila vas neurejena, je bila prva skupna akcija vseh projektnih skupin čistilna akcija. Oblikovala se je akcijska skupina, katera si je kot cilj postavila skrb za čisto in urejeno vas, in sicer z izvajanjem akcij, motiviranjem, ozaveščanjem in izobraževanjem. Za izvajanje akcij so skušali pridobiti tudi sponzorje. Sodelovali so:

- Notranjski ekološki center iz Cerknice (pripravljalne aktivnosti, promocijske aktivnosti);
- Publicus d.o.o., Ljubljana (čistilna akcija javnih površin in dvorišč, sanacija divjih odlagališč, okrogla miza o delu z odpadki).

5. 3. 2. 9. Ureditev potoka

Po vasi teče potok, ki velikokrat presahne, vaščani pa do tlej zanj niso posebej skrbeli, zato je postal zanemarjen in neurejen. Cilj projektne skupine je bila ureditev potoka z okolico in v to pritegniti vaščane ter strokovne službe (Hidro Koper d.o.o.). Kot cilj so si postavili tudi izvajanje vsakoletne čistilne akcije ter ozaveščanje domačinov za večjo skrb do urejenega potoka.

5. 3. 2. 10. Ureditev poti

V vasi je veliko poti, katerih status, lastnina in izgled je bil v slabem stanju. Projektna skupina se je zavedala tega problema. Za cilj si je zastavila definirati status in lastnino poti, njihove upravljalce ter skupaj z njimi izdelati plan letnih akcij, hkrati pa tudi motivirati domačine za prostovoljno delo pri popravilu poti. Sodelovali so:

- Notranjski ekološki center iz Cerknice (program dela);
- Kopko d.o.o. iz Pivke (ureditev poti).

5. 4. TRETJA FAZA - IZVEDBA CRPOV

Izvedbena faza programa se je začela v letu 2000 in traja več let. Če skušam ovrednotiti uspešnost zastavljenih podprogramov iz uvajalne faze programa, lahko rečem, da je bilo vseh deset podprogramov bolj ali manj uspešno realiziranih. Aktivnosti niso še zaključene.

5. 4. 1. NARAVOSLOVNA UČNA POT

Danes je to urejena pešpot, ki nudi prijeten in slikovit sprehod. Deloma je nasuta s peskom, z urejenim odvodnjavanjem, drevesa so obsekana (preprečuje se zaraščanje), postavljenih je nekaj označevalnih markacijskih tabel, ob prepadnem previsu je postavljena lesena ograja. Na poti se opravljajo vsa potrebna vzdrževalna dela. Pot je krožna, sestavljena iz dveh delov. Prvi del poteka pretežno po flišnatih pobočjih, zato je bila pot blatna, razbrazdana, polna luž. Danes je ta del poti zgledno urejen. Drugi del poti poteka po apnenčastih tleh, je suh in ne zahteva večjih vzdrževalnih del. V letu 2002 (letošnjem letu) so krajani ob tem delu poti obsekali motečo goščo.

Podprojekt učne poti je polno zaživel. Pot je namenjena obiskovalcem vasi (možen je voden ogled). Po njej se sprehodijo tudi šolske skupine (OŠ Šmihel, OŠ Pivka), poskusno je bil organiziran tudi poletni tabor. Najpogostejši obiskovalci so krajani in vaščani okoliških vasi. Pot je postala pomemben rekreacijski element, saj se vse več vaščanov odloča za izlete, pohode, jogging ali trekking. Brez dvoma se je s postavitvijo naravoslovne učne poti dvignila kvaliteta življenja vaščanov.

5. 4. 2. AKTIV KMEČKIH ŽENA

Narinske gospodinje so v letu 1999 vzpostavile svoje društvo, Društvo podeželskih žena Narin. Društvo je organizirano skladno z vsemi pravili, ki veljajo za društva in uspešno deluje že tretje leto.

Društvo sodeluje na primernih prireditvah in praznikih, kjer se predstavljajo predvsem s pecivom in drugimi kulinaričnimi posebnostmi, velikokrat pa tudi zapojejo. S svojim delom so pomembno prispevale k širši prepoznavnosti Narina kot turistične vasi. Za svoje članice organizirajo tečaje in strokovne ekskurzije. Družabno življenje vaščank je postalo pretežje.

5. 4. 3. PREDSTAVITEV KMETIJE

Danes ima obiskovalec možnost, da zaide na kmečko dvorišče, kjer ga sprejme gospodar ali gospodinja hiše. Predstavijo mu živali, ki jih redijo na kmetiji, vsakdanja kmečka opravila, pri čemer dajejo poudarek staremu načinu kmetovanja (domačini imajo nekaj stare opreme). Obiskovalcu ponudijo skromen prigrizek. Na eni od kmetij so zbrali staro lončevino, zanimive steklenice, nekaj orožja, stare fotografije in druge predmete, ki odlikujejo zgodovino vasi. Postavili so neke vrste ljubiteljski muzej, ki pa ni zaživel. Vrata muzeja so za obiskovalce zaprta.

Ta projekt ni zaživel, kot je bilo predvideno. Interes domačinov za to dejavnost je šibek, mogoče tudi zato, ker so bili obiski brezplačni (gostitelj ni računal vstopnine). Danes imamo le eno kmetijo, kjer se nudi predstavitev. Ta kmetija je označena s posebno, modro tablico.

5. 4. 4. ŽGANJEKUHA

Ta dejavnost ni zaživila kot dopolnilna dejavnost na nobeni od kmetij. Ne daje dodatnega dohodka in ne pripomore k oblikovanju turističnega proizvoda vasi.

5. 4. 5. SPOMINKI

Spominki se izdelujejo po potrebi in služijo promociji vasi. Ko vas sodeluje na kateri od prireditev, se izdelava serija spominkov. Izdelava spominkov ni organizirana kot dopolnilna dejavnost, ne prinaša dodatnega dohodka, prispeva pa k oblikovanju turističnega proizvoda vasi. V prejšnjih letih so se spominki izdelovali v okviru javnih del.

5. 4. 6. SLAŠČIČARSTVO

Slaščičarstvo je organizirano v okviru Društva podeželskih žena Narin. Peka je še vedno ljubiteljska dejavnost. Pecivo služi kot promocijsko sredstvo pri gostovanjih aktiva na raznih prireditvah.

5. 4. 7. REJA DROBNICE

V vasi je razširjeno ovčarstvo. Kmetje so oblikovali nove pašnike ali obnovili stare. Vključeni so v Ovčarsko zvezo Slovenije, preko katere so povezani z ostalimi rejci po državi. Udeležujejo se strokovnih srečanj in zabavnih prireditev.

Ovčarstvo se razvija, vsi cilji akcijskega programa še niso doseženi.

Ovčarstvo prispeva k višji donosnosti kmetovanja, hkrati pa skrbi za ohranjanje kulturnega videza krajine.

5. 4. 8. ČIŠČENJE VASI

Odkar se v vasi izvaja program CRPOV, so se sanirala vsa divja odlagališča v vasi in njeni okolici. Vaščani v sodelovanju z podjetjem Publicus d.o.o. večkrat letno organizirajo odvoz kosovnih in drugih odpadkov.

5. 4. 9. UREJANJE POTI

V katastrsko občino Narin spada veliko poljskih in gozdnih poti. Poti v neposredni okolici vasi so urejene, za ureditev ostalih pa bo potrebno še veliko dela, denarja in časa. Ureditev poti je za razvijanje kmetovanja bistvenega pomena. Lažja dostopnost kmetijskih zemljišč pomeni večjo možnost za njihovo ekonomsko izkoriščanje.

5. 4. 10. UREDITEV POTOKA

Skozi vas tečeta dva hudourniška potoka, ki se združita v enega in nadaljujeta pot po poljih. Akcijski program urejanja potoka je bil uspešen, saj so se opravila vsa s programom predvidena dela. Potok so poglobili, očistili, odstranili obrežno vegetacijo, opravili nekatera dela na mostovih in ga na določenih odsekih obzidali. Dela so potekala v sodelovanju med vaščani, Hidro Koper d.o.o. in pristojnimi občinskimi organi. Podprojekt urejanja potoka še ni zaključen, saj so se pojavile nove potrebe. Krajsani si želijo, da bi se potok urejal sistematično in v celoti – na celi dolžini potoka. Tako si želijo, da bi se obe strugi potoka, ki tečeta skozi vas, v celoti obzidali, poglobljevanje naj se izvrši temeljito, od začetka do konca, kjer potok zapusti narinska polja, obsekavanje obrežne vegetacije naj se izvrši tudi na bolj skritih odsekih. Pojavlja se tudi zamisel o ločitvi meteornih voda od fekalnih voda. V strugi naj bi tekla le čista meteorna voda, medtem ko bi odplake in kanalizacijo speljali po kanalih pod strugo. Vse močnejša je tudi želja po pokrivanju dela potoka, ki teče skozi središče vasi. S pokritjem bi dobili dodatne površine, kjer bi lahko organizirali mesečni sejem. Tej zamisli nasprotuje skupina vaščanov, ki se boji poplav. Opozarjajo na dejstvo da je potok hudourniški. V primeru izjemnih padavin se struga hitro napolni, še posebej če podvomimo v predpostavko o rednem čiščenju in poglobljevanju struge.

Potok se bo v celoti saniral šele v prihodnjih letih. Predvsem je treba doseči konsenz med krajsani.

Danes so akcijski programi na vseh desetih področjih zaključeni. Zastavljeni cilji so bili bolj ali manj doseženi. Gotovo so bila vsa opravljena dela koristna in dobrodošla. Prispevala so k dvigu kvalitete življenja vaščanov, omogočila donosnejše kmetovanje in pomagala pri promociji koncepta »Narin – turistična vas«. Vsebine akcijskih programov, ki so za vaščane še posebej pomembne (ureditev poti in potoka, raja drobnice, čistilne akcije), se še danes izvajajo.

5. 5. PODEŽELSKI TURIZEM

Dopolnilne dejavnosti opredeljene v akcijskih programih (žganjekuha, spominki, slaščičarstvo, predstavitev kmetije) še niso pozele zadostnega zanimanja krajanov. Domačini so zaznali svojo priložnost v turistični sferi. Akcijski programi, proučevanje življenjskega, naselitvenega, družbenega, kulturnega in delovnega prostora, so pripomogli k oblikovanju turističnega proizvoda vasi Narin in dali podlago za turistično delovanje. Turistična ponudba vasi se je oblikovala skozi vse tri faze programa CRPOV in se še razvija.

5. 5. 1. TURISTIČNA PONUDBA VASI

Obiskovalec si lahko ogleda nekatera kmečka dvorišča, kjer mu predstavijo domača opravila, ki se na kmetiji vršijo (krmljenje in striženje ovac, kuhanje žganja, točenje medu ...).

Zanimivi so izleti v okolico vasi. Vas je oddaljena od mesta, leži v miru in zelenju. Iz previsnih pobočij se ponujajo čudoviti razgledi na Javornike s Snežnikom, Brkine, Slavnik, Vremšico, Nanos, na Obalo ... Okolica je obdarjena s pestrostjo živalskih in rastlinskih vrst. Kot element naravne dediščine bi izpostavila dolino reke Pivke. To je dolina presihajočih jezer, ki jo Turistično društvo Pivka predstavlja kot »Krpanovo deželo«. V deževni dobi se predvsem bolj kondicijsko vzdržljivim obiskovalcem ponuja fantastičen celodnevni izlet bodisi peš ali s kolesi. Kulturna dediščina tega območja vključuje hrib Primož, na katerem je v času Rimljanov stalo naselje (najdbe so predstavljene v muzeju v Postojni), cerkvico Svetega Martina iz 15. stol., ki je pod spomeniškim varstvom (trenutno v fazi obnavljanja), ostanke gradu iz časa turških vpadov, predvsem so zanimive legende, ki krožijo kot ustno izročilo. V vasi se nahaja cerkev Svetega Jakoba, znana po oltarjih (obisk je možen po predhodnem dogovoru). Pred vhodom v vas stoji pila – kužno znamenje. Iz novejših časov pa je sistem podzemnih bunkerjev in rovov na Primožu, ki so ga zgradili italijanski vojaki v času okupacije (za ogled kontaktirati s Turističnim društvom Pivka).

Obiskovalec lahko opravi krajši, slikovit in poučen sprehod po naravoslovni učni poti.

Na »Turistični kmetiji pri Andrejevih« se obiskovalec lahko preda kulinaričnim užitek, naveže stik z gospodarjem in gospodinjo ter se sreča z domačimi živalmi.

Na obisk lahko zaide tudi k »Petrovim«, kjer spozna staro kmečko kuhinjo in postopek nastajanja kruha (za skupine obiskovalcev).

Turistično ponudbo vasi spremljajo promocijske zloženke, priložnostno izdelani spominki, organiziranje družabnih prireditev in druge aktivnosti, kar skupaj predstavlja turistični proizvod vasi.

5. 5. 2. RAZVOJ DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI

V vasi deluje »Turistična kmetija pri Andrejevih«, ki ponuja predvsem domačo kulinariko. Nudijo poseben in vse bolj moderen način prehranjevanja »slow food«. V prihodnjem letu nameravajo pričeti z oddajanjem prenočišč. Kmetija iz naslova te dejavnosti realizira dodaten dohodek, ki dviga družinski proračun in prispeva k višji donosnosti kmetije. Kmetija je za opravljanje svoje dejavnosti registrirana pri pristojnih institucijah, gospodar in gospodinja pa sta se samozaposlila na kmetiji.

Na obisk v Narin prihajajo tudi šolske skupine. »Pri Petrovih« so postavili učno uro »Od zrnja do kruha«. Učencem predstavijo žetev s srpi, mlatenje in mletje žita ter peko. Učenci dobijo posebne delovne liste, kamor zabeležijo novopridobljeno znanje in hlebček kruha, ki ga spečejo

sami. Postavljeno imajo staro kmečko kuhinjo, v kateri se delavnica odvija. Dejavnost je v procesu registracije.

V vasi se razvija tudi oddajanje prenočišč. Ta dejavnost še ni zaživela v celoti, saj je večina nastanitvenih kapacitet še v izgradnji. Tudi oddajanje sob nameravajo registrirati kot dopolnilno dejavnost.

Predvsem med mladimi vlada zanimanje za profil turističnega vodnika. Želijo opraviti ustrezen tečaj in s tem pridobiti kvalifikacije za organiziranje vodenih izletov po bližnji in daljni okolici. V vasi vlada prava turistična vnema. Vaščani sodelujejo na vseh razpisih MKGP, ki financirajo program CRPOV. Turistična ponudba je vsako leto pestrejša.

6. SKLEP

Skupno kmetijsko politiko EU lahko brez dvoma štejemo med najpomembnejše skupne evropske politike. Temeljni cilji kmetijske politike so zagotavljati redno oskrbo z živili po primernih cenah, ohraniti ravnovesje med mestom in podeželjem, zagotavljati primerno življenjsko raven za kmetijske pridelovalce, povečati storilnost v pridelavi, utrditi kmetijske trge in varovati okolje. Te cilje dosegajo z ukrepi kot so: podpora naložbam na kmečkih gospodarstvih, posebni ukrepi namenjeni mladim kmetom, zgodnje upokojevanje, delovno usposabljanje, izravnalna plačila za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo in območja z okoljskimi omejitvami, kmetijski okoljski ukrepi, podpore namenjene predelavi in trženju kmetijskih proizvodov, ukrepi v gozdarstvu in podpore za strukturno prilagajanje in razvoj podeželskih območij. Sredstva za izvajanje skupne kmetijske politike zagotavlja Evropski kmetijski usmerjevalni in jamstveni sklad, ki je največji porabnik sredstev iz evropskega proračuna. Države članice pripravijo večletne razvojne načrte regij. Skupnost te programe sofinancira s pomočjo strukturnih skladov. Države EU se zavedajo večplastnega pomena kmetijstva in so se odločile v najširšem vidiku ohraniti podeželje.

Slovenska politika razvoja podeželja si je zastavila podobne cilje, kot so navedeni zgoraj. Podeželje razvijamo v sodelovanju z EU (program SAPARD) in na podlagi lastnih razvojnih programov (program CRPOV). Slovenske kmetije so v primerjavi z evropskimi nekonkurenčne. Kmetij, ki bi s kmetijsko proizvodnjo ustvarile dovolj velik dohodek za preživetje družine, je pri nas zelo malo. Pogost je pojav t. i. polkmetov, depopulacija podeželja je še vedno prisotna. Program CRPOV je usmerjen prav na te kritične točke. Program podpira razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetiji (podeželski turizem, sadjarstvo, žganjekuha, sirarstvo ...), agrarne operacije, melioracije, postavitve in obnovitev pašnikov, obnovitev starih vaških vodovodov ter izgradnjo druge infrastrukture, kar bi prispevalo k višji donosnosti kmetovanja. Z odpiranjem novih delovnih mest na kmetijah, s postavitvijo ustrezne infrastrukture pa tudi z oživljanjem družabnega življenja vaščanov se program bori proti odseljivanju mlajših generacij. Program finančno podpira MKGP v obliki vsakoletnih javnih razpisov. Program se izvaja že od leta 1991,

vendar enotnega pregleda nad rezultati programa še ni. Tako na primer, ne morem postreči s podatkom, koliko kmetov se je samozaposlilo, kolikšno je število novoregistriranih obrti na kmetijah, ali kolikšne so bile investicije v cestno, vodovodno in električno omrežje na področju CRPOV v času izvajanja programa. Ti podatki so bolj ali manj dostopni na občinskem nivoju, medtem ko se zbirni podatki na državnem nivoju, po besedah gospoda Pungartnika (MKGP), še oblikujejo.

Vaščani Narina (v občini Pivka) so se v letu 1998 odločili za sodelovanje s programom CRPOV. Danes je program v zadnji, izvedbeni fazi, ki praviloma traja več let. Rečem lahko, da je program CRPOV vaščanom prinesel pozitivne učinke. Obnovile so se nekatere poljske in gozdne poti, opravili so nekaj vzdrževalnih del na potoku, spodbudila se je reja drobnice, dvignila se je donosnost kmetovanja (po zaslugi dopolnilnih dejavnosti), vas je dobila bolj urejen izgled, obnovilo se je družabno življenje na vasi. Vaščani so zaznali svojo priložnost v turizmu. Razvijajo koncept »Narin – turistična vas«, ki je vse bolj prepoznaven v slovenskem prostoru. V avgustu prirejajo že tradicionalno prireditev »Srečanje turističnih vasi Slovenije«. V vasi ima ena kmetija registrirano dopolnilno dejavnost, gospodar in gospodinja pa sta samozaposlena na kmetiji. Temu zgledu sledi še ena kmetija, ki je v procesu registracije. Na nekaterih kmetijah investicije še niso zaključene in bo registracija sledila kasneje. Da bi se kvaliteta življenja na vasi resnično dvignila, je potrebno nadaljevati z zastavljenimi akcijami in njihove vsebine razširiti predvsem na urejanje infrastrukture.

LITERATURA

1. Aljančič Mojca, Horvat Andrej: Regionalna politika Evropske unije in strukturni skladi. Ljubljana: Informacijski center Delegacije Evropske unije v Sloveniji, 2001. 16 str.
2. Erjavec Emil, Volk Tinca: Pregled skupne kmetijske politike. Ljubljana: Zadružna zveza Slovenije, 2001. 224 str.
3. Murn Ana: Državne in strukturne pomoči v Evropski uniji, posameznih državah Evropske unije in v Sloveniji. Delovni zvezki Urada za makroekonomske analize in razvoj, št. 10/letnik IX/2000. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2001. 61 str., 10 pril. tab.
4. Pelc Stanko et al.: Navodila za izvedbo programa uvajanja CRPOV in izdelavo razvojnega projekta CRPOV. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za podeželje, 1999. 43 str., 69 pril.
5. Peterman Poljanšek Simon Peter: Regionalni razvoj v luči približevanja Evropski uniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 41 str., 5 pril.
6. Potič Zoran: Skupna kmetijska politika Evropske unije. Ljubljana: Informacijski center Delegacije Evropske unije v Sloveniji, 2001. 8 str.
7. Žnidaršič Bojan: Zaključno poročilo projekta CRPOV – Travná Gora. Cerknica: Vitra, 1997. 54 str., 16 pril.

VIRI

1. Community rules on State aid. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000. 26 str.
2. Interni viri Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
3. Interni viri občine Pivka
4. Javni razpis za dodelitev nepovratnih sredstev za izvedbo komasacij. Uradni list RS, št. 49-50/7.6.2002.
5. Javni razpis za dodelitev nepovratnih sredstev za urejanje pašnikov. Uradni list RS, št. 49-50/7.6.2002.
6. Javni razpis za sofinanciranje podpor ekonomski diverzifikaciji podeželja – alternativni dohodkovni viri za leto 2002. Uradni list RS, št. 49-50/7.6.2002.

7. Javni razpis za sofinanciranje ukrepov prostorskega urejanja – obnova vasi za leto 2002. Uradni list RS, št. 49-50/7.6.2002.
8. Javni razpis za sofinanciranje uvajanja razvojnega programa CRPOV za leto 2002. Uradni list RS, št. 49-50/7.6.2002.
9. Kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana: Urad vlade za informiranje, 2000. 10 str.
10. Projekt Crpov – Knežja Vas z Malo Vasjo. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 8 str.
11. Slovenija v Evropski uniji. Ljubljana: Urad vlade za informiranje, 2001. 144 str.
12. Ukrep 1 – naložbe v kmetijska gospodarstva. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2001. 11 str.
13. Ukrep 3 - gospodarska diverzifikacija na kmetiji. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2001. 7 str.
14. Ukrep 4 – razvoj in izboljšanje infrastrukture na podeželju. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2001. 7 str.
15. Working for the regions. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 2001. 34 str.

